وارلیق

آیلیق تورکجه و فارسجا فرهنگی نشریه
مجله ماهانه فرهنگی فارسی وترکی آذری

ایکینجی ایل صایی ۱ (آردیجیل صایی ۱۲)
سال دوم شماره ۱ (شماره مسلسل ۱۲)

فروردین ۱۳۵۹

VARLIQ

Monthly
PERSIAN AND TURKISH JOURNAL
2nd Year No. 1 (Serial No. 12)
April 1980

Adress: Mossadegh Ave. Bidi Str. No. 17
Tehran, Iran

قیمت ۷۰ ریال

ایچینده کیلر

(فهرست)

صفحه

۱ـ تبریز، آدلی بیرشعر: دکتر حمید نطقی ۳
۲ـ آذربایجان ادبیات تاریخینه بیرباخیش (۱۰): دکتر جواد هیئت ۱۲
۳ـ محمدعلی‌خان تربیت تبریزی : صمد سردارنیا ۲۳
۴ـ آذربایجان‌بؤیوکلری(مهستی واونون‌رباعیلری): پرفسوربیگدلی، خلیل‌یوسف‌لی ۲۹
۵ـ آتالار سؤزی‌ـمثللر: توپلایان علی‌اصغر خرم ۳۵
۶ـ خلق شاعری سهند : گنجعلی صباحی ۳۶
۷ـ سهند آدلی بولود شعر: ح‌ـ مجیدزاده (ساوالان) ۴۶
۸ـ خاطره‌لر: ت. پیرهاشمی ۵۲
۹ـ سهند اؤلرمی؟ شعر : غلامحسین بیگدلی ۵۴
۱۰ـ ای سهند! شعر: ح‌ـمجیدزاده (ساوالان) ۵۶
۱۱ـ ستارخانین تفنگی شعر: بالاش آذراوغلی ۵۸
۱۲ـ تفسیرالبیان ترکی: آیت‌الله عبدالله مجتهدی ۵۹
۱۳ـ اپکی شعر: س‌ـه نورآذر، غ‌ـآب‌نار ۶۲
۱۴ـ کتابچیلاردا: د‌ـح‌ـن ۶۳

وارلیق

تحت‌نظر هیئت تحریریه

صاحب امتیاز ومدیر : دکتر جواد هیئت

محل اداره: تهران، خیابان مصدق، کوچه بیدی شماره ۱۷

تلفن ۶۴۵۱۱۵ ۷۶۱۸۳۶

چاپ کاویان ـ میدان بهارستان

وارلیق

ایلیق تورکجه و فارسجا فرهنگی نشریه
مجلهٔ ماهانه فرهنگی فارسی و ترکی آذری

ایکینجی‌ایل صایی ۱ (آردیجیل صایی ۱۲)
سال دوم شماره ۱ (شماره مسلسل ۱۲)

فروردین ۱۳۵۹

تبریز

دکتورحمیدنطقی

چئویردیم صحیفه‌لری بیر بیر،
بیر دن، غافلگیر
اولدوم.
افتخارلا سئوینجله دولدوم.
بیر تصویرده تبریزیم،
اون آلتینجی عصر ده‌کی حالیله،
هئچ گؤرمه‌دیگیمیز جلالیله،
قارشیما چیخدی!
میدان چایی میزدی، گورولتویلا، آخیب ـ گئدن
تام یئددی کؤرپودن.
شهریمین هر یانی دیواردی،
دؤرد سمته، دؤرد قاپیسی، واردی.
گؤرکملی مین بیر بنا،
باغلارلا، باغچالارلا، سوسلنمیش.
شهریم، صانکی مین بیرگئجه دن بیر رؤیا،
اؤگونه‌رك، عئینالی یا سؤی‌کنمیش؛
و یانیندا، بیر یازی واردی،
اوخودوم کؤگسوم قاباردی،
هر سؤزی مین افتخاردی.

دئمیردی که: عزیزیم،
دوغما تبریزیم،
اوخ مس ایلدن دادگاردی!
مثلا
عیسی مسیح دن
۷۱۴ ایل قاباق

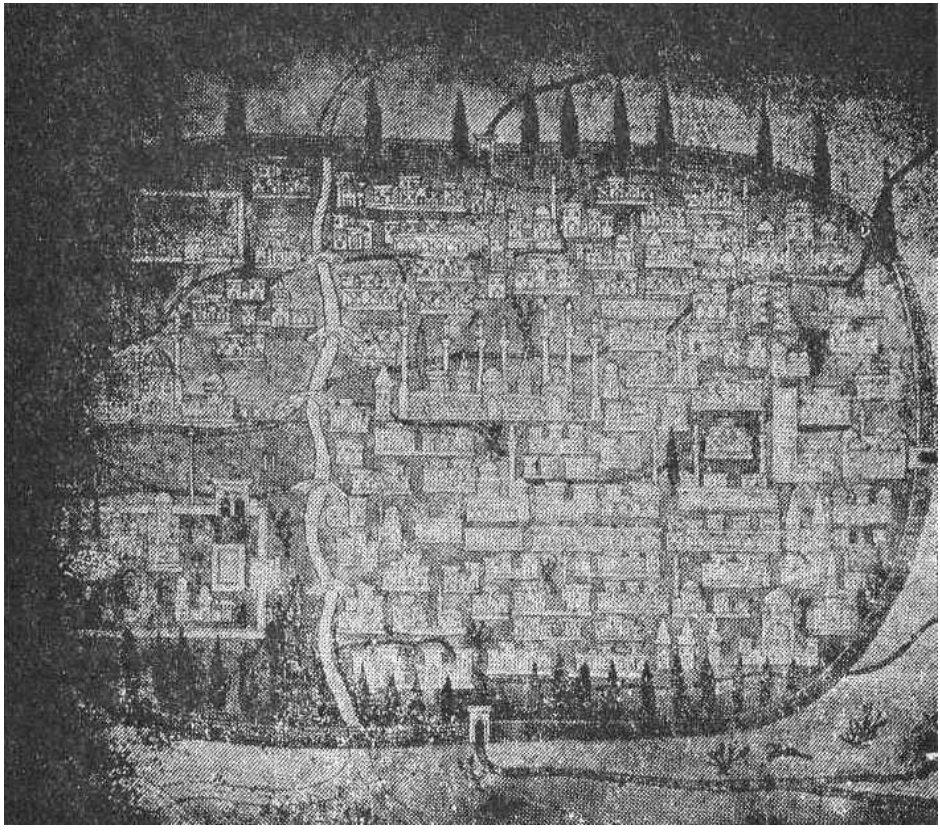

تبریزین۱۶ - نجی‌عصره‌عاید حریطه‌سی

ایکینجی«سارعون» ون جلد و قیوراق
قوشونونون، گلدیگینده،
«ساروئی» یا خود «تارماکس» آدلاناں
شهریمین ایچینده،
صعت، سرگونش کیمی، پارلاردی.
و صونرا، نه آجی قدر:

میلاددان یئددی عصر اولدن،
یئددی عصر کئچه‌نه قدر،
یاد ائللرین،
خائن اللرین،
اشغال ولوله‌سینه،
قارا ایللرین،
سئل و زلزله‌سینه
گرفتار ایدی.
اوره‌کلره غم دولدی.
تبریز بیرکورکند اولدی
بونا رغماً هرگیز
بوکولمه‌دی بئلیمیز.
اونونجی عصرده
ده
تبریز،
گؤرکملی، شائلی،
آدلی-صانلی،
بیر شهر دئیه کئچدی دفتره.
یاییلدی شهرتی غربه، شرقه، هر یئره.
و پارلادی «ائلدنیز»...
. . . . . .
صونرا موغوللار گلدی،
شهر خلقی، ارمغانلا، قوربانلا،
تهلکه نی صوودولار.
قانی یا دایانمیش بلانی تووودولار.
صونرا... گئنه پارلاق گونلردی:
شهریمیز آباقاان
و ایلخان
پایتختی مقامینا یوکسلدی.
غازان خانلار،
سلطان محمد، ابوسعید سلطانلار

زمانیندا بو دیار، چوخ شهرتلی بیر یئردی.
۸۰۰ مین انسانلی،
ان مدنی، وارلی، قدرتلی، شانلی،
زورلی، زنگین، هنرلی شهردی.
بو زامانلار
بئیلانکی دا
۷۰۰۰ طلبه‌لی ـ ۴۵ اوستادلی،
«ربع رشیدی» آدلی،
عالی مکتب تیکیلدی.
اورادا، اورانین کتابلیغی ایچینده،
۶۰ مین جلد کتاب واردی.
مین‌لرجه عمله،
بویا خانا، کاغاذ، پارچا فابریکینده.
سحر ـ آخشام چالیشاردی.
آجی چایین قیراغیندا،
شام غازانین چمنینده باغیندا،
آچیلدی بؤیوك رسد خانا؛
و آدی صانی یاییلدی هر یانا.
شهریمیز شرقین اینجیسی اولدی.
کروانسارالاری، دؤرد طرفدن گلن،
و جور به‌جور مال گتیرن،
صاییسیز کروانلارلا دولدی.
غازان خانین، مقبره‌سی، مزاری،
علیشاهین مسجدی، ارکی، شهرین بؤیوك بازاری،
بازادا مظفریه خانی،
وگؤگ مسجد، معبدلرین ان اولوسی، گؤزلی،
بوی آتدی
شهریمیز بیلیگین و مدنیتین ان اوستون نمونه‌سین یاراتدی.
کروانلارین توتدوغی ایز،
بیزیم قاپیمیزا چاتاردی.
اون‌لارجا بازار، یوزلرجه کروانسارا، حمام و مسجدیمیز

مین‌لرجه ائویمیز، باغیمیز و باغچامیز واردی...
تیمور و اولادینین آخین‌ـآخین یورومه‌سی،
وصنعت سورگونونده یاشاییشین اپریمه‌سی، چورومه‌سی،
آرخا‌ـآرخا زلزله‌لر و بلالار.
و دال‌ـدالا بیخینتیلار، استیلالار،
باهاریمیزی صولدوردی...
بئله‌جه ده دوام ائتدی تاریخیمیز،
حادثه‌لر واقعه‌لرگونوموزی،
کؤنلوموزی،
گاه غصه‌یله، گاه شادلیقلا دولدوردی.
بیز، هم‌گولدوك هم آغلادیق.
اما هر وقت‌ـآمانسیز یاغی دشمنین،
یوردوموزا قصد ائده‌نین،
آخرده‌گؤزون داغلادیق.

ایل، ۱۵۰۲ اولدی.
اؤلکه میزین ایگیت، قورخماز، وفالی قهرمان اوغلی
خطائی شاه اسماعیل

سس وئردی خلقین سسینه،
صون وئردی شهرین یاسینا،
دؤندی یوردونا اوباسینا.
دیللرده اولدی داستان
پایتختیمیز،
عزیز تبریز؛
و اؤلکه‌میز،
آذربایجان.

دیریلدی، دیرچه‌لدی ایران...
لکن آنجاق یاریم عصر سوردی بو شان، بو شن دوران.
ائللرینین قدرتیندن، سئوالیندن، صورغوسوندان
تورخان، قاچان،
اؤزگؤکوندن قوپان سلطان،

یانیندا کی یالناقلارلا،
آلچاقلارلا،
یوردلارینی ترك ائتدیلر؛
و اصفهانا گئتدیلر.
و ۱۵۷۱ ده،
یعنی دوز،
اوچ یوز
ایل-پاریس قوممونوندن قاباق،
تبریزده رنجبر-ایشچی
ظلمه، آرتیق یئتهر، دئدی.
الینده بایراق،
آزادلیغی داددی.
گرچه آج‌دی؛ سئوینیردی، چونکه آزاددی!
عثمانلی-صفوی صاواشی یانغین‌دان، طاعون‌دان اولدی بتر.
۱۵۸۵ ده یاشادیردی اؤلمه دیریل-آنجاق اوتوز قیرق‌مین نفر!
لکن بو قیرطینادا دا چؤکمه‌دی اوطاغیمیز،
سؤنمه‌دی اوجاغیمیز؛
اون یئددینجی عصرین یاریسیندا،
آلوولار آراسیندا،
تازه‌دن جانلاندی
بو اؤلمز سمندر.
باخین، شهریمیز،
گئنه فجر ایله بویاندی.
شهریم بو ایشیقلی چاغیندا،
بسله‌ییردی ۶۰۰ مین تبریزلینی محبت قوجاغیندا.
تبریز آیاقدا داغ کیمی دوروردی.
کهنه شرقین قلبی بورادا ووروردی.
قارا ایللر گئنه قاپیمیزی چالدی.
۱۷۲۱ زلزله‌سی، اؤلکه‌مه هارای صالدی.
۸۰ مین انسان،
گئتدی قوربان.

دؤرد ایل کئچمه‌دن، گئنه عثمانلی صاواشی!
قان تر، وگؤزیاشی.
دؤگوش، یغما،
استیلا...
۳۰ مین کیشی کئچیریلدی قیلینچدان،
اثولر بیخیلدی طالاندی، خرمنلر یاندی...
ائله چؤکدوك، قارانلیقلارا بوروندوك
و دوشدوك که، تبریز خانلیغی گیلانا باغلاندی...
بئله‌جه یوز ایل سوروندوك.
اما، یواش یواش فکرلر آیدینلاندی.
عصریمیزین عرفه‌سینده گرچه شهریمیزده آز چوخ بیر شئیار واردی؛
گئته ده عرصه انسانلارا داردی.
اؤلکه‌میزده حاکم ابدی قیش‌دی.
راحات قاچمیشدی؛
ذلت آرتمیشدی.
عدالت، یادلاردان چیخمیش بیر رؤیا؛
آزادلیق، وهم‌ده یاشایان عنقا؛
مساوات، منطق‌ه صیغماز خیال‌دی.
هئچ کیمسه خانلاردان صوروشماز حساب.
یاشاییش، بیتمه‌ین اضطراب،
ترقی، بیر فرض محالدی.

بیردن بیره ساعت چالدی!
دؤرد یانی یانغین آلدی.
ایگیت‌لر، مردلر، مجاهدلر
خلقین سسینه سس وئردیلر.
ستارخانین بایراغی افقلریمیزی ساردی.
قلبلر ایشیق،
دیزلر تئییم؛
حسین باغوانلار،
حیدر عموغلولار، باقرخانلار،
و صف صف آدسیز قهرمانلار،

حریتین اوغروندا صاواشدیلار چالیشدیلار؛
قان تؤکوب جان وئردیلر...
بئله‌جه ده عصیانلاردا،
طوفانلاردا،
میدانلاردا
قازانیلان بؤیوك ظفر،
اولدی تهران‌دا اگله‌شن،
مفته یییه‌ن، یالان دئیه‌ن،
تولکولرین قماریندا،
هوا
هدر!
قییدی آخر، شیخ محمده خیانتین قارا الی.
خیابانی، شهید اولوب آرامیزدان گئده‌لی.
بختیمیز یاتدی؛
اولدوزوموز باتدی.
قسمتیمیز کابوس، اؤلوم، سورگون، قانلی استبداددی.
وار یوخومی تالاییب، صیندیردیلار بئلیمی.
اللی دؤرد ایل بویونجا،
باغلادیلار دیلیمی.
و هئچ ده اوتانمادان،
ائلیمه بهتان دئدیلر،
دیلیمه یامان دئدیلر،
وارلیغینی دان دئدیلر،
یالانا آلدان دئدیلر...

. . . . . .

لکن شهریم، او صونسوز وحشتلردن سیلکیندی
۲۹ بهمن‌ده،
فجر الیله،
قارانلیق
افقلردن سیلیندی.

و بیر ایل کئچمه‌دی که،
انقلاب گونش کیمی،
قارانلیغا صون وئردی.
بیزه باهار گئتردی.
گئنه، امید بوداغی غنچه‌لندی گول آچدی؛
گئنه گؤزل تبریزیم سؤزه گلدی دیل آچدی.

تهران فروردین ۱۳۵۹

بو شعری باکی دا چیخان آذربایجان «بیلیك» جمعیتینین آیلیق علمی-کوتله‌وی، ژورنالی «علم و حیات»ین ۱۹۷۹ ایلین ۹-جی صایینی ورقله‌دیگیمده بیزدن بیره قارشیلاشدیغیم تبریزین ۱۶-نجی‌عصره عاید بیر خریطه‌سی و شهریمیزین تاریخی حقینده یازیلمیش مقاله‌نین وئردیگی انطباعلا یازدیم. ۵۱-نجی‌مصراعدا آدی کئچن شخصیت بیلدیگینیز کیمی ائلدنیز یا خود ایلدگز اِتابیگلر و صونرالار پهلوانلیلار دئیلن ائلدنیزلی‌لر سلسله‌سینین قوروجوسی در؛ بو ذات ۸۶۵ هجری (۱۱۷۲ میلادی)ده وفات ائتمیشدیر.

آذربایجان ادبیات تاریخینه بیر باخیش

(۱۰)

یازان: دکتر جواد هیئت

۲۰-اینجی عصرده آذربایجان ادبیات تاریخینی شمالدا و جنوبدا آیری آیری مطالعه التمك لازیمدیر

۱- ۲۰-اینجی عصر شمالی آذربایجاندا فرهنگ ومدنییت باخیمیندان ترقی وغربی لشمه دؤریدیر.

بو عصرده کی ادبیاتی ایکی دؤره یه آییرماق لازیمدیر: ۱- بیرینجی سی شوروی رژیمیندن قاباخکی دؤره یعنی بو عصرین باشیندان ۱۹۲۰ یه قدر اولان ادبیات.

۲- ایکنجی دؤر سوویت حکومتی آذربایجاندا ایش باشینا کتچدیکدن صونرا عمله گلن ادبیات و یا سوویت ادبیاتی.

بیرینجی دؤره ادبیاتی ۱۹۰۵ دن صونرا یعنی روسیا بیرینجی انقلابیندان صونرا، ینی بیر خیز و انکشاف تاپمیش و ۱۹۱۸ ده تشکیل تاپان و ۱۹۲۰ یه قدر دوام ائدن منباوات حکومتی زمانیندادا دوام ائتمیشدیر. ۱۹۰۵ دن اولکی ایللر ادبی جریانلار ۱۹- اینجی عصرین صون ایللرینده کی جریانلارین دوامی اولموشدور.

۱- بیرینجی دؤره (۱۹۲۰-۱۹۰۵):

۱۹۰۵ ده روسیه ژاپوندان شکست یئدیکدن صونرا روسیه ده اولان انقلابین نتیجه سینده تزار رژیمی نین تضییق و خفقانی موقت بیر زمان ایچون خفیفله دی. بو صیرا دا آذری جمعیتی نین اجتماعی و اقتصادی بنیه سینه تجارت و صنایع کاپیتالیزمی انکشاف

ائتمیش و باکو نفت صنایعینده آذری سرمایه‌سی مهم بیریشراشغال ائتمیشدی. مهم بیرقسمی روس مدرسه‌لرینده و بیر قسمی‌دا استانبول‌دا تحصیل ائتمیش و غرب فرهنگ و مدنیتینه آشنا اولموش منور و مترقی گنجلر، آذری بورژووازی‌سی و زنگین‌لری‌نین کمگیله آذری تورك و مسلمان جمعیتی‌نین باشیناکئچیب اونو قیصا بیر زمـاندا تشکیلاتلاندیردیلار، خیریه جمعیتلری وتدریس دیلی توركجه اولان مدرسه‌لرقوردولار، مطبعه‌لر، روزنامه‌لر و مجله‌لر تأسیس ائتدیلر.

بو فعالیت‌لرین مهم مرکزی باکی ایدی ۱۸۸۷ ده ایلك دفعه اولاراق معلم‌حبیب محمودبیگین تشبثیله (اقدام ایله) آچیلان‌روس‌ـمسلمان مکتبینده ۴۲ محصل واریدی. ۱۹۱۳ده اصول جدید دئیلن‌اروپاسیستملی مکتبلرین صایسی باکیداه دوققوزاچیخمیشدی آیریجا ۸ روس‌ـتورك قیز مکتبی‌ده آچیلمیشدی. مکتبلرده آنادیلی مهم درسلر صیراسینا کئچمیشدی. ایلك توركجه الفبا درسی کتابی (وطن دیلی) ۱۹۱۰ دا بوراخیلمیشدی. ینی نسله آخوندزاده، واقف و سیدعظیمین اثرلرینندن نمونه‌لر وئریلیردی.

تازاانسمگه باشلایان آزادلیق هواسیندا هرکس سیاستله علاقه‌لنیر و غزته‌وژورنال (مجله) اوخوماغا باشلادی. آز بیر زمان ایچریسینده مختلف غزت و مجله‌لر چیخدی و هر بیری بیر عده منورلری اؤز اطرافینا توپلاماغا موفق اولدی. بو دؤره‌ده بیر طرفدن روس حاکمیتی و تحکمی، دیگر طرفدن تزار دستگاهی‌نین حمایه ائتدیگی مسیحی اقلیتلر ده‌کی ترقی و تکامـل و بو وضعین مسلمان آذری‌لـرین منفعتلرینی‌تهدید ائتمه‌سی آذری تورکلری‌نین تمام طبقاتیندا بیر اویـانما وجوده گتیرمیشدی. بو وضعیت ۱۹۰۵ ده تزار حکومتی تحریکیله ارمنی‌لرین باکی یـا هجوم و قیرقینیندان صونرا داهـا دا شدتلندی. ۱۹ـاینجی عصرده میرزافتحعلی‌آخوندزاده و خلف‌لری غرب مدنیتی تاثیری‌آلتیندااسکی یاشایش تلقی‌سینی و ایران فـرهنگی‌نین نفوذونو آرادان آپارماغا چالیشدیلار؛ لکن بو دؤره‌ده یالنیز ایران تاثیرلرینه و ارتجاع عنصر لارینا قـارشی ده‌گیل روس فرهنگی‌نین و روس‌کاپیتالیزمی‌نین تحکمونه ودیگرمسیحی عنصرلرین رقابتینه‌قارشی‌دا تشکیلاتلانماق، آذری تورکلیگین متشکل بیر قوت حالینه گتیرمك و دیگر تورکلرله مشترك‌ـمستقل‌بیر فرهنگ یـاراتماق ایسته‌ین شعورلو بیر بورژووازی‌نین فعالیتی گؤزه چارپیردی. کریمه‌ده اسماعیل قـاسپیرالی‌نین چیخاردیغی ترجمان غزتـه‌سی‌نین شعاری اولان (دیلده، فکرده، ایشده بیرلیك) دستور وبوتون تورك اؤلکه‌لرینده اولدوغوکیمی آذربایجاندادا بیرچوق گنجلرین توجهینی تورکیه‌یه جلب ائتمیشدی؛ لکن آذری تورکلرینده عصر لرجه حاکم اولان‌شیعه‌ـایران تاثیری ایله ایرانا نسبت‌علاقه حسی آرادان گئتمه میشدی . بوندان باشقا اسلام‌عالمینده فکروایش‌بیرلیگی‌ده مخصوصاً سیدجمال‌الدین اسدآبادی‌نین انقلابچی جریانینین تاثیریله بو ینی‌نسلده موجود ایدی.

لکن بوتمایل وعلاقه‌لره رغماً، ایراندا قاجارلارین، تورکیه‌ده عبدالحمیدین‌مستبد و مرتجع اداره‌لری آذری گنجلیگی ایچون امید وئریجی ده‌گیلدی. ۱۹۰۸ ده تورکیه ده مشروطه انقلابی و مخصوصاً بالکان حربیندن صونرا قوتله‌نن ملیت چیلیك و آزادلیق جریانلاری‌آذری گنجلرینی ینی‌دن تورکیه‌یه متوجه ائتدی. وضعیتین بوشکلده انکشافینا احمدآقا اوغلو و علی‌بیگ حسین‌زاده و اونلارین همفکرلری‌یولداشلاری‌دا یاردیم ائتدیلر.

احمد آقا اوغلو فرانسه‌ده تحصیل ائتمیش و پاریسده ژون تورك (Jeuns turc) دئیلن عثمانلی انقلابچی لاریلا یاخیندان تانیش اولموشدی.

علی بیك حسین‌زاده استانبولدا طب فاکولته‌سینی بیتیرمیش و تورك یونان حربینه شرکت ائتمیشدی. علی بیك حسین‌زاده احمد آقا اوغلو ایله برابر ۱۹۰۵ تموزآیيندا **حیات** غزته‌سینی چیخارماغا باشلادیلار. غزته حاجی زین‌العابدین تقی یفین مادی یاردیمی و علی مردان بیگ توپچی باشی‌نین مدیریتی ایله ایشه باشلادی و آزبیرزماندا بیر عده منوری اطرافینا توپلادی. عمری قیصا اولان حیات غزته‌سی باغلانینجا احمدآقا اوغلو عیسی بیگ آشور بیگلی‌نین پولیله **ارشاد** غزتی‌نی و علی بیك حسین‌زاده ده ۱۹۰۶ دا **فیوضات** مجله‌سینی چیقاردیلار.

ارشادین اطرافیندا توپلانانلارآراسیندا **محمدامین رسولزاده، دکترنریمان نریمانوف** (صونرادان شوروی زمانیندا آذربایجان رئیس جمهوری اولموشدور) **عزیز بیگ حاجی بیگ اوف** (مشهورکومپوزیتور) کیمی شخصیتلروار ایدی. فیوضاتچی لاردا **احمدکمال، صبری‌عیوض، زردابی، محمدهادی، شامل جلیل‌زاده** کیمی تورکیه چیلیك طرفدارلارینی اطرافیندا توپلامیشدیلار. بونلاردان باشقا ۱۹۰۶دا جلیل‌محمدقلیزاده طرفیندن **ملانصرالدین** چیخماغا باشلادی، ملانصرالدین آذربایجان مفکوره‌سینی‌منیمسه‌میش و خلقین دیلیله یازیلان طنز و هجو غزتی اولوب دیگر غزته و مجله‌لردن‌چوق‌چوق‌داها نفوذلو و اوزون عمرلی‌اولموش و آذربایجاندان‌سوای‌ایران، تورکیه و دیگر یاخین شرق‌اؤلکه‌لرینده ده اوخونوردی.

فیوضات و فیوضاتچیلار: دکترعلی‌بیگ حسین‌زاده طرفیندن نشرائدیلن‌فیوضات مجله‌سی‌آذری ادبیاتی‌نین تکامل تاریخینده درین بیرایزبوراخمیشدیر. علی‌بیك‌حسین‌زاده بؤیوك بیرشاعر اولمادیغی حالدا حقیقی بیرهنرمند ایدی، تورکیه شاعرلریندن‌عبدالحق حامد و توفیق فکرته و استانبول لهجه‌سینه حیرانیدی و بو لهجه‌نی قفقاز تورکلری آراسیندا ادبی لهجه اولاراق یایماق ویئنی آذری ادبیاتی‌نی بو لهجه اوزه‌رینه قورماق ایستیردی.

فیوضات جریانینا صونرادان محمدهادی، حسین جاویدکیمی ایده‌آلیست وملیت‌چی شاعرلرده قاتیلدیلار.

فیوضات جریانی تورکیه‌ادبیاتی تاثیریله‌شعرده‌وجوده گتیردیگی تازالیقلارلاکلاسیك ادبیاتین نفوذونا قطعی بیر ضربه ووردی. ایده‌ئولوژی باخیمدان **تورکلوك، اسلام و غربلی لشمك** پرنسیبلرینه باغلیدی و اسلام اعتقادلی، فرنگ فکرلی و اوروپا قیافتلی اولماغی تبلیغ ائدیردی.

بومجله‌ده‌شکسپیر، شیللرین‌اثرلرینه‌دن ترجمه‌لر، بؤیوك‌روس‌یازیچیسی **تولستوی** و بؤیوك عالم مندلیفون حیاتو فعالیتینه حصر اولونموش مقاله‌لرچیخیردی. عین حالدا مصر، ایران و بوتون مسلمان مملکتلرده‌کی منور، روحانیلر، مدرسه‌لر حقینده معلومات وئریلیردی بوژورنال (مجله) ۱۹۰۶ نوامبریندان ۱۹۰۷ اکتبروناقدر ۳۲ نمره چیخمیش و صونرا باغلانمیشدیر.

فیوضات جریانی آذری ادبیاتینایئنی بیرلهجه، شعر و ایده‌ئولوژی‌گتیردیگی‌حالدا اونون فعالیتی منور طبقه‌نین محدود بیر زمره‌سینه منحصر قالدی و گنیش خلق طبقه‌لری آراسینا یاییلامادی.

آخوندزاده مکتبیـ آخوندزاده مکتبینه صادق قالان بؤیوك خلق زومره‌سی مخصوصاً نثر نوع‌لرینده‌یئنی تآتر، رومان وکیچیك حکایه یازماقدا اون دوققوز ینجی عصردن بری‌گلن عنعنه‌یی تعقیب ائتدیلر؛ وخلق‌حیاتی ومعیشتیندن‌آلینمیش‌موضوعلاری خلق دیلیله یازماقدا اصرار ائیله‌دیلر.

بونلاردیل مسئله‌سینده فیوضاتچیلارا شدتله هجوم ائدیردیلر. اونلارین‌عقیده‌سینه گؤره عثمانلی لهجه‌سی یابانجی (اجنبی)کلمه‌لر ایله دولو مصنوعی وآغیر بیر دیلدی و آذری خلقی تورك اولماقلا برابر بودیل ایله یازیلان شعر ومتنلری آنلیامازدی؛ بونون ایچون آخوندزاده‌نین‌آچدیغی یولدا دوام ائتمك وینئی‌آذری‌ادبیاتی‌نی خلق‌دیلی‌اوزه‌رینه قورماق لازیمدی. البته بو تنقیدلر دوغرو ایدی لکن اوزامانکی آذری تورکجه‌سی ده ادبی شکلده یازیلاندا خلق تورکجه‌سیندن‌آرتیق فارسجایا بنزه‌ین قاریشیق بیردیل‌ایدی. بونونلا بئله فیوضاتچیلاردا گئدگده داها ساده و تمیز تورکجه ایله یازماغا باشلادیلار چونکه بوزامانلار (۱۹۱۸-۱۹۱۲) تورکیه‌ده ده دیلده و ادبیاتدا ملی لشدیرمه جریانی قوتلنمیشدی.

آخوندزاده مکتبینی تعقیب ائدنلردن **دکتر نریمان‌نریمانوف**[1]، **جلیل‌محمد**

۱ـ دکتر نریمان‌نریمانوف **بهادر و صونا** آدلی اثریله آذری ادبیاتی‌نین ایلك‌مهم رومانی‌نی یازمیش، بوندان باشقا نادرشاهین رومانی و مکتب ایچون آناديلینده‌کتابین مولفی‌دیر. شوروی‌رژیمینده‌ده آذربایجانین ایلك جمهور رئیسی اولموشدور. مزاری مسکودا قیزیل میداندا اون ایکی سوویت بؤیوکلری آراسیندادیر.

قلیزاده و **سلطان‌مجیدغنی‌زاده** و تآتر ادبیاتی ساحه‌سینده **نجف‌بیگ وزیرلی** و **عبدالرحیم‌بیگ‌حق‌وئردی** بودوره‌ده ده فعالیتلرینه‌دوام ائتمیشلروخلق‌اوزه‌رینده فیوضاتچی لاردان داها چوق موثر اولموشلار.

بودوره‌ده آذربایجان تآترصحنه‌سینه چوق قیمتلی آرتیستلر چیخمیش و عزیزحاجی بیگ اوف‌کیمی کومپوزیتور یتیشمیشدیر. عزیز حاجی بیگ افون بسته‌لیه دیگی اوپرا و اوپرتلر (آرشین مال‌آلان) و (او اولماسین بو اولسون) یالینز آذربایجاندا ده‌گیل بلکه بوتون قفقاز و حتی روسیه‌ده ده بؤیوك رغبت‌گؤرموش و بئله‌جه‌ده آذربایجان ملی موسیقی‌سی‌نین تملی قویولموشدیر.

ره‌آلیزم: ۱ـ انقلابی ساتیراویومور (طنز و هجو) : ۱۹۰۵ انقلابیندان صونرا آذربایجان ادبیاتیندا مضمون و کیفیت‌جه بؤیوك ده‌گیشیکلیك عمله‌گلدی. شاعر و ادیبلر معیشت موضوعلاریندان اجتماعی‌ـسیاسی موضوعلاراکئچدیلر وگونون‌ضروری مسئله‌لریله، حاضرکی سیاستله، فعله وکندلی حرکاتیله یاشاماغا باشلادیلار. بیر طرفدن کهنه دنیانی، بنؤره‌سیندن لاخلامیش اولان فئودال مناسبتلری پیخیب داغیتماق ، او بیر طرفدن قورتولوش (نجات)، انکشاف، یئنی‌حیات‌ایچون‌پلان‌وپروگرام وئرمك‌وظیفه‌سینی قارشیسینا قویـاران، ادبیاتچیلارکوتله‌یه مراجعت ائدیلـر، اونون منافعینی افاده‌ائتمگه چالیشیردیلار. اونلار اثرلریندن باشقا عملی ایشلری، اجتماعی فعالیتلریله ده مبارزه ده اشتراك ائدیردیلر، **ج. محمد قلیزاده، ع. صابر، م. سعید اوردوبادی و ع. حق‌وئردی‌یف**یازیجی اولماقلا برابر مشهور خلق معلمی، بؤیوك مطبوعات‌خادملری ایدیلر. بو زامان ادبیاتین باشلیجا موضوعو معاصر جمعیتین یاشایشی ایدی نه عاشقانه خلق افسانه‌لری و نه‌ده تاریخی قهرمانلیق داستانلاری. بیرینجی دفعه اولاراق ادبیاتدا فعله‌نین حیاتی عکس ائدیردی.

اکینجی‌نین‌وحشی‌جه‌سینه استثماری‌وخقوقسوزلوغو، کهنه‌دنیانین ظاهرآکمدیالاری، اصلینده ایسه‌فاجعه‌لری بوتون دهشتی ایله‌قلمه‌آلینیردی. ره‌آلیست‌یازیچیلارباجاردیقجا یئنی‌حرکاتـا اشتراك ائتمگه چـالیشیردیلار. ره‌آلیزم بو دؤره‌ده باشلیجا استقامـت وئرن اسلوب اولموشدی.

بو دؤره‌ده‌کی ره‌آلیزم ۱۹ـاینجی عصردن فرقلی ایدی. بو زمان آمان‌سیز تنقید و افشاایله برابر **ساتیرا** چوق یوکسك سویه‌یه قالخمیشدی ویازیچیلاردا بوسبکه عمومی بیر میل ظهورائتمیشدی. ادیبلرخلقی ساتیراایله یالینزگولدورمگه‌کفایتلنمیربلکه‌اونلاری اویاتماق ایسته بیر دیلر.

بونـدان بـاشقا بو عصرین ره‌آلیست‌لرینده گولوش ایله نـاشی‌گؤزیاشلاری‌نین، غضب‌ایله مرحمتین، سوینج ایله‌کدرین، کسگین ساتیراایله حزین‌لیریکانین یاناشی‌انکشاف

ائتدیگینی گورورووك، آذری ادبیاتی‌نین .ان گؤزل خصوصیتلریندن بیری اولان اومـانیزم (انسان پرورلیك) بویول ایله اؤزونو گؤستریردی. صنعتکارلار (هنرمندلر) اجتماعی‌خسته لیکلری (مرضلری) گؤسترەرك، استثمارچی‌لاری طفیلی ومرتجع‌لری افشاائدەرك اونلارین داخلی، معنوی نقص و بوشلوقلارینا گولور و عینی حالدا آشاغی طبقه‌لرین‌حالینا آغلایبر دیلار؛ ساتیرا فلسفی سویه‌یه قالدیریلمیشدی.

رەآلیزمین‌بواساس‌جهتلرین **جلیل‌محمدقلیزاده، عبدالرحیم‌بیك‌حقوردی اف وشاعرعلی‌اکبر صابرین** یارادیجیلیغیندا اصون‌درجه‌یوکسك‌بیرسویه‌یه‌چیخمیشدی بواوچ شخصیت ۲۰-اینجی عصرده شوروی رژیمینه قدر و حتی بیر درجه‌یه‌تك شوروی انقلابیندان صونرا کی آذری ادبیاتیندا داخی‌ان‌بؤیوك‌سیمالاردیر؛ دؤرون‌بوتون‌اجتماعی-سیاسی حادثه‌لر و مسئله‌لری بونلارین صنعت آیناسیندا عکس اولونه‌وشدور.

ملانصرالدین‌مجله‌سی اطرافیندا توپلانان‌یازیچیلاری، بعضی مؤلفلرفرانسه‌بؤیوك انقلابینا زمینه حاضرلایان آنسیکلوپدیست‌لره بنزه‌تیرلر. حقیقتا بو یازیچیلارآذری خلقی ایچون اوندان‌داآرتیغینی ایفا ائتمیشلر. اساساً ۱۹۰۵دن ۱۹۲۰ یه‌قدر اولان‌دؤری‌مزاح وساتیریك ادبیاتین‌آلتین دؤری (دوران طلائی) آدلاندیرا بیلیریك. بودؤره‌ده‌آذربایجاندا بیر چوخ طنز و هجو مجله و روزنامه‌لری بوراخیلیردی کـه او جمله دن ملانصرالدین دن‌باشقا، **طوطی، زنبور، کشکول، مرآت، مشعل، مزه‌لی، لك‌لك‌وشیپوری** سایابیله‌ریك.

ملانصرالـدین بحث ائتدیگی مسئله‌لـر تکجه آذربایجانی علاقـه‌لندیره‌ن مسئله‌لر اولمایب بوتون اورتا شرق واسلام‌مملکتلرینی علاقه‌دار ائدن مسئله‌لر اولدوغوایچون تورکجه دانیشیلان هـر اؤلکه‌ده بو مجله اوخونور و علاقه ایله تعقیب ائدیلیردی. بو مجله‌نین یازیچیلاری بوتون‌یارادیجیلیقلاری‌بویونجا«دوزه دوز،اگری‌یه اگری» دئمیشلر و زوربالیق و حقسیزلیکله مبارزه آپارمیشلار.

جلیل محمد قلیزاده (۱۹۳۲-۱۸۶۸). جلیل محمد قلیزاده آذربـایجان ادبیاتیندا ینی بیرمکتب و حتی‌یئنی بیرجیغیرآچمیش بیر یازیچی‌دیر. ۱۸۶۸ده نخجواندا دوغولموش و ۱۸۸۸ ده معلم مکتبیندن مأذون اولاراق اون ایـل معلملیك ائتمیشدیر. ۱۹۰۴ ده **شرق روس** غزتینده محررلیگه باشلامیش و ۱۹۰۶ نین‌آوریل‌آییندان‌مشهور ملانصرالدین مجله‌سینی نشر ائتمیش‌و ۲۵ ایل اونون رداکتورو اولموشدور. اولاکیچیك حکایه‌لرله (**پوچتاقوطوسو**) یـازیچیلیق حیاتینا بـاشلامیش صونرا ان مهم اثـرلری، **اؤلولر، آنامین کتابی و داناباش کندی‌نین مکتبی‌نی** یـازمیشدیر. جلیل‌بیگ اثرلری‌نین موضوعلارینی معاصـر حیاتدان، جانلی اثل معیشتیندن آلمیشدیر. تـاریخی موضوعلاردا بیر دانا دا اثر یازمامیشدیر. بؤیوك مشاهده قدرتی اولان بو حقیقت‌پرست

ادیب ئوزخلقی‌نین یاشاییشینی یاخشی بیلیردی. اوهمیشه خلق ایچینده یاشامیش، خلقین سوینج وکدرلریله، عادت و عنعنه‌لـریله بؤیوموشدی. اونون ایلك بؤیوك معلمی خلق ایـدی؛ هم مبارزه قدرتینی هم‌ده الهامینی خلق‌دن آلیردی؛ اونـا گؤره‌ده خلـق چیلیق اثرلری‌نین هم‌مضمونوهم‌ده شکلینده‌باشلیجا خصوصیت‌دیر. محمدقلیزاده نمایشنامه‌نویس (دراماتورق) اولاراق **اؤلولر** و **آنامین کتابی** اثرلریله مشهور اولموشدیر. اون ایل آرا ایله یازیلان بو اثرلرین بیرینجی‌سی کهنه حیاتـا، ایکینجی‌سی انقلابدان اولکی تازه حیاتا حصر اولونموشدور.

اؤلولر اثرینده اسکی اعتقاد و اجتماعی مناسبتلر و جهالت نتیجه‌سینده شعور سوز بیرکوتله‌یه چویریلمیش عوام، نادان جماعتی گؤسته‌ریر. فیریلداقچیلار مذهب آدینا بو عوام‌لارین جانینا دالاشمیشلار؛ استثمارچی‌لار اونلارین امه‌کلرینی استثمارائدیر. اوسته لیك اونلارا آغالیق‌ائدیردیلر.

شیخ نصراله مذهبی، قولدورلوك تفنگینه‌چویرمیشدیر. خراساندان‌آراس‌قیراغینا، نخجوانا قدر شهر وکندلری گزیر، «معجز» گؤستریب سؤزده حضرت محمد امتینه خدمت ائدیر، بو«معجز»لری گؤره‌ن یوخدوراما اینانماماغا داکیمسه حقلی دئیلدیر. شیخ‌نصراله قبرستانـدا اهالی‌دن «دیریلمه‌سینی ایسته دیگینیز اؤلولرینی زین آدلارینی وئرین» سیاهه (لیست) ایسته‌ینده چوخـلاری سوسور. کنـارا چکیلیر. بونون معنـاسینی مولف‌کئفلـی **اسکندرین** دیلیله بیان ائدیر: «آما زمانیکه رجعت مسئله‌سی اورتالیغا قویولدو وشیخ نصرالـه اؤلولرین دیـریلمك اختیارینی قویدوسیزین قـاباغینیزا راضی اولمادینیز اؤلن قارداشلاری‌نیزین، بـاجیلاری‌نیزین و عورت‌ـاوشاق‌لاری‌نیزین دیریلمه‌گینه! نییه؟ نییه راضی‌اولمادی‌نیز. اوندان اؤتروکه آروادلاری‌نیزی یومروق آلتیندا اؤلدورموشسونوز، اوندان اؤتروکه قارداشلارری‌نیزین‌آروادینی آلمیسینیز اوندان اؤترکه‌اؤلن دوستلاری نیزین یتیملری‌نین‌مالینی یئمیش‌سینیز. راضی اولمادینیزکه دیریلیب گلسینلر و سیزین عمل لری‌نیزی گؤروب دئیسینلر: توف سیزین اوزونوزه»!

کئفلی اسکندر و شیخ نصرالـه‌بیر- بیریله دوروشان ایکی جبهه‌دیر. بیر یئجی‌سی خلقین حقیقت حسینی افاده ائده‌ن بهلول دیوانـه (داننده) تیپ‌لی هم سرخـوش و هم آییق-صایبق بیرآدامدیـر؛ ایکنجی‌سی ایسه فیریلداقچی و طفیلی زمره‌نین نماینده‌سیدیر. اسکندر اخلاقسیزلیق شعور سوزلوق اوجوندان شرابا توتولمامیشدیر بلکه هئچ‌ده‌شراب دوشگونو دئیلدیر. یـالینز اجتماعی فـاجعه‌لری گؤروب تاثرونون شدتیندن و اؤزوئده مقاومت قدرتی گؤرمـه دیگیندن بو وضعیته دوشموشدیـر. جلیل محمد قلیزاده تصادقی اولاراق ملانصرالدین تخلصینی سئچمه‌میشدیر.

اسلام فرهنگینده **ملانصرالدین** و **بهلول داننده** اؤزلـرینی دلیلیگه ووراراق

اوره کلـرینده کی نی دئمه گه یول تاپمیشلار. حـاکم لر بو آداملاری دلی صانیب سؤزلرینه اهمیت وئرمیردیلر. بئله لیکله دؤلت دایره لرینده قووولموش اولان حقیقت بو «دیوانه» لر واسطه سیله یاشادی و بیرآز دا رونق تاپدی. ادیبین اؤلولر پی یسینده سئچدیگی قهرمان، کئفلی اسکندر، قسماً بو افسانه وی شخصیتلرین رولونو اوینامیشدیر.

اؤلولر اثرینده ادیب، اسکندرین دیلیله اؤز وطنداشلارینی اویانماغا چاغیریر.

داناباش کندی نین مکتبی آدلی اثرینده معارف مسئله سینی وخلقین آیدینلانما ضرورتی نی اورتـایـا قویور، بورادا باش وئرن حادثه لر شیخ نصرالـه نین معجزه لرینده صونرادیر، شیخ نصرالله بوکنده بی آبـرو اولوب گئتمیش و اونون یئرینه معلم حسنوف گلمیشدیر. حسنوف خلق طرفیندن یاخشی قارشیلانمیر مخصوصاً چار (تزار) مأمورلاری لباسیندا گلدیگی ایچون خلق اونـدان اورکوب قاچیر. بوتون چتین لیکلر و آنلاشیلماز لیقلارا رغماً حسنوف داناباش کندینده مکتب تشکیلینه موفق اولور.

آنامین کتابی نداکی احوالات و حادثه لر نئچه ایـل اؤلولر و داناباش کندی نین مکتبی ندن صونرا دیر. بورادا حیاتی تصویر اولونـان منور عائله، عبدالعظیم کیشی نین عائله سیدیر.

حادثه لر ۱۹۰۵ انقلابیندان صونراکی بورژووا مدنیتی نفوذی دؤرونه عائددیر. زهـرابیگیمین اوج اوغلو و بیر قیزی واردیر. بؤیوک اوغلو **رستم بیک** پطرزبورگ دا اوخوموش و دانیشاندا روس سؤزلرینی ایشله دن بیر منوردیر. اورتانجیل اوغلو **میرزا محمد علی** نجفـده تحصیل آلمیش و همیشه فارس کلمه لرینی سؤزلـرینه قاتان مسلمان منوریدیر و ایران تربیه سی طرفداریدیر.

ایشی الهیات تدریسی دیر. کیچیک اوغلو **صمدواحد** استانبول دا ادبیات فاکولته سینی بیتیرمیش وهمیشه عثمانلی لهجه سیله دانیشان بیرتورکچی دیروعثمانلی تربیه سی طرفداریدیر و شعر یازماقلا مشغولدور. بو اوچ قرده شین یگانه باجی سی گل بهار، آنا و قرده شلرینی سئوه ن ساوادلی، عصمتلی وکمال لی بیر آذری قیزیدیر. زهرا بیگیم ده حقیقی بیرآنادیر، بالالاری نین هامیسینی عینی محبتله سئوویروا ونلارین بیر بیری ایچون اوره گی بیرتیکه دیر. رستم بیگ جمعیت خیریـه نین باشیدیر و قردشلری و خـانمی زیور خـانم دا بو جمعیتین جلسه لرینه اشتراك ائدیرلر. بونلار مکتب برنامه سی و آجـلارین عریضه سی و الهیات درسلری باره سینده مذاکـره ائـدیرلر. بو اثرده عوام ایلـه اوخوموشلار، رعیت ایلـه حکومت و آشاغی کوتله لر ایله امتیازلی لار آراسیندا کی تضادلار تصویر ائدیله ره ك آچیغا چیقاریلمیشدیر.

۲۰ـاینجی عصرین ایلك ایگیرمی ایللرینده آذربایجاندا.

اوچ مهم جریان وار ایدی بو جریانلاریئرلی اولماقلا برابر خـارجی عامل لرده

اوزمانلاردا تاثیر سیزده گیلدی. بونلاردان بیری قدیملردن قالان وگئت-گده ضعیفله‌ین فارس-اسلام تاثیری و یا ایران تاثیری ایدی. ایکینجی‌سی ملیت چیلیك و تورکچولوك جریانی ایدی بوجریان ۱۹۰۸ده‌تورکیه‌ده واقع اولان انقلابدان صونرا شدتلنمیش و بیر چوخلاری‌نین‌توجهینی‌تورکیه‌یه‌جلب‌ائتمیشدی. اوچونجوسی‌چار روسیاسینی تقلیدائدن، روسلاشما و اوروپالی لاشما جریانی ایدی.

آنامین‌کتابیندا‌کی تیپ‌لر هر بیری بو جریانلاری تمثیل ائدن آداملاردیر. محمد علی بیرینجی جریانی، صمدواحد ایکنیجی‌جریانی و رستم‌بیگ‌ده اوچونجی جریانی‌تمثیل ائتمکده‌دیر. بومختلف و ضدجریانلار قارداشلار آراسیندا اختلاف و آیریلیق‌صالمیشدیر. وطنی تمثیل ائدن‌آنا زهرا بیگیم، اوغوللاری آراسیندا گؤردوگو بو اختلافدان اضطراب چکیر، هیجانا دوشور. اواؤزونوایتیریر، نه‌ائده‌جگینی‌بیلمیر. رستم‌بیگ‌آنامی‌نین‌تلاشینی گؤرونجه اونو بئله باشاصالیر: آنا نه‌قدرکی بیز، اوخودوغوموزکتابلاریمیزا اینانیریق بیز نئجه مهربان یولاگئده بیله‌ریك.

جلیل محمد قلیزاده بو آدام-لارین پرستش ائتدیکلری یابانجی تاثیرلی‌کتابلارینا قارشی آنامین بؤیوك‌کتابی‌نی قویور. آنانین‌کتابی **وطن کتابی** دیر؛ وطنین‌تمیزومقدس قانونلاری،خلقین‌مین‌ایلیك‌فکرو دویغولاری‌دیر. بو ائله بیرکتابدیرکی بوتون بالالارین، وطن اولادی‌نین آدی بورادا یازیلمیشدیر. زهرا بیگیم همیشه بونا باخاراق تسلی تاپیر؛ اولادلاری حقینده هر بیر شیرین و عزیز خاطره‌نی بوکتابدا تاپیر.

«آنامین‌کتابی»ندا خلقین طالعی مسئله‌سی‌گئیش معنی‌دایئرآلمیشدیر. یالینزمعیشت مسئله‌سی و صاف دویغولار دگیل، عصرین بؤیوك مسئله‌لری ایره‌لی سورولموشدور.

آنامین‌کتابیندا زحمتکش خلقین نماینده‌لری، جماعتین ان‌آشاغی طبقه‌سیندن‌اولان آداملار صاف و صمیمی دویغولاریله تصویر ائدیلمیشدیر.

ادیبه‌گؤره، قورتولوش، استقلال، آزادلیق اوغروندا مبارزه‌ده وطن اولادی هامی ال-اله‌وئرمه‌لیدیر. بواثری مولف«مساوات حکومتی» زمانیندا(۱۹-۱۹۱۸) یازمیشدیر.

جلیل‌محمدقلیزاده جنوبی آذربایجانلا واوراده گئچن حادثه‌لرله یاخیندان‌علاقه‌دار اولوردی. آذربایجان آدلی مقاله‌سینده جنوبی آذربایجان خلقی‌نین دؤزولمز وضعیتینی هیجانلا آنلاتیردی: «آخ اونودولموش وطن، آخ یازیق وطن!دونیالار تیتره‌دی علملر معلق آشدی،فلکلر بیر - بیرینه قاریشدی ، ملتلر یوخودان اویانیب‌گؤزلرینی آچدیلار و پراکنده دوشموش قارداشلارینی تاپیب، داغیلمیش اولرینی بنا ائتمگه اوز قویدولار.

بس سن هارداسان؟ ای بیچاره وطن! بعضی وقت اوتورورام و پاپاغیمی قاباغیما قویوب فکره گئدیرم، خیالاتا جومورام، اؤزومدن سوروشورام‌که منیم‌آنام‌کیم‌دیر؟ اؤز اؤزومه جواب وئریرم‌که منیم آنام رحمتلیك زهرا بانو باجی ایدی. دیلبم نه دیلی‌دیر؟

آذربایجان دیلی‌دیر. یعنی وطنیم هارادیر، آذربایجان ولایتی‌دیر!...

ای تورپاق‌چؤره‌گی بیه‌ن‌تبریزلی قارداشلاریم، ای کئچه‌پاپاق خویلی، مشگینلی، سرابلی، خوروسلی وموروسلی قارداشلاریم، ای مراغه‌لی، مرندلی، گلستانلی‌غول‌بیابان وطنداشلاریم، ای اردبیللی، خلخاللی برادرلریم، گلین، گلین منه بیر یول گؤسترین، والله عقلیم‌چاشیب، آخردونیا وعالم دگیشیلدی، هرشی قاییدیب اؤزاصلینی تاپدی، هرمطلبه ال و ورولدی گلین بیزده بیر دفعه اوتوروب کئچه پاپاقلاریمیزی اورتالیغا قویوب بیر فکیرله‌شك، گؤره‌ك هارادیر بیزیم وطنیمیز. گلین، گلین‌ای اونودولموش وطنین جیریق‌ـ میریق قارداشلاری!

گلین گؤره‌ك بئشیکده‌یادملتلرین‌سودونی‌امیش، وطنیمیزدن‌یادیرقامیش‌وملتیمیزدن خبرسیز دیر پارا ملت باشچیلاریمیز سیزه نه‌گون آغلایاجاقلار.

نیه ساکت‌سینیز، ای منیم لخت‌ـعریان وطن قارداشلاریم!

تبریزده ملانصرالدین ژورنالینی ایراندا یایان بیر مرکز یارادیلمیشدی. بو مرکز عینی زماندا فکرلرینی (ملانصرالدین) واسطه سیله انتشار ائتدیریردی. بو مرکزین تشکیلاتچیلاریندان بیری‌ده جلیل محمد قلیزاده‌نین قارداشی میرزا علی‌اکبر محمدقلیزاده ایدی. میرزا علی اکبر، ایران دموکرات فرقه‌سی خادمی شیخ محمد خیابانی‌نین یانیندا ایشله‌ییردی. بو جمعیتین انتباه‌نامه‌سی‌نین ملانصرالدین ده چاپ اولماسی‌دا بورادان ایره‌لی گلمیشدیر.

ملانصرالدین ده خیابانی حرکاتینا حصر ائدیلمیش مقاله‌لره تئزـتئز راست گلینیر.

انتباه‌نامه روسیه‌ده باش وئره‌ن فوریه (سوسیال دموکرات) انقلابی مناسبتیله بوراخیلمیشدیر.

انتباه‌نامه‌ده بئله دئیلیردی: «قالخین، قیام ائدین!! صبح صادق آچیلدی، موذن تکبیر چکیر، خروسلار بانلاییر، ائشیتمیر سینیز مگر، وقت یتیشدی! پس‌کسب اولانان حقوقی‌نیزی نه‌وقت‌آلاجاقسینیز. ایره‌لی‌قارداشلار ایره‌لی! **قانون، عدالت‌ومساوات** قاباغیندا صف باغلاییب دورون، ای ایرانین رشید و غیور اوغوللاری!... جمعیت دموکرات مترقیون ایرانیان بو اوغوردا هئچ بیر فداکار لیقدا چکیلمه‌یه‌حك!»

جلیل‌محمدقلیزاده سوویت حاکمیتیندن ایکی‌ایل صونرا یعنی ۱۹۲۲ ده‌تبریزه گلیب بیر مدت ژورنالینی اورادا چیخاردی بو حادثه دموکراتلارین و آچیق فکرلی اهالی‌نین آراسیندا بؤیوك سؤینجه سبب اولموشدی.

جلیل محمد قلیزاده صونرا تکرار باکی‌یه قاییتدی و ملانصرالدینی‌یئنی دن چیخارماغاباشلادی فقط اعتراف ائتمك لازیمدیرکه بوندان صونراکی یازیلاری قاباخکی لارکیمی، کسگین و جاذب‌اولمامیشدیر ونهایت ۱۹۲۹ ده یئنی‌اوچ ایل اؤلوموندن‌قاباخ

دا مجله تعطیل اولموشدیر.

منابع و مراجع:

۱ـ اسلام آنسیکلوپدیسی جلد ۲ـپرفسور فوادکؤپرولو. استانبول.

۲ـ تورك دنیاسی ال‌کتابی. آذربایجان ادبیاتی. پرفسور احمدجعفراوغلو۱۹۷۶ـ استانبول.

۳ـ آذربایجان مزاح‌ادبیاتینا بیرباخیش. مصطفی حقی تورکه قول. تورك‌کولتورو آیلیق درگیسی. تموز ۱۹۶۳ـآنکارا.

۴ـ آذربایجان طنزروزنامه‌لری. ناظم‌آخوندوف (۱۹۲۰ـ۱۹۰۶). کؤچوره‌ن.غ. ر. سپهری انتشارات فرزانه. تهران ۱۳۵۸.

۵ـ آذربایجان ادبیات تاریخی. جلد ۲ـم. عارف و حیدر جسین اوف و میرجلال. باکی.

۶ـ آذربایجان استقلال مجادله‌سی تاریخی. حسین بایقارا‌ـ۱۹۷۵ـاستانبول.

نوشته: صمد سرداری‌نیا

محمدعلی‌خان تربیت تبریزی
بنیانگزار نخستین کتابخانه در ایران

محمدعلی‌خان تربیت مردی‌که اولین‌کتابخانه را به‌مفهوم امروزی درایران برای نخستین بار در تبریز بنیان‌گذاشت، نویسنده‌ای‌کـه با تألیف‌کتاب دانشمندان آذربایجان «آذربـایجانیان‌گمنام» را از پرده بیرون‌آورده و معرفی‌کرد، روزنامه‌نگاری‌که با انتشار مجله‌های «گنجینه فنون» و «گنجینه معارف» مطالب علمی وادبی‌را دردسترس عموم‌قرار داده و با نشر روزنـامه اتحاد مردم را جهت خواستن آزادی آماده ساخت، معلمی‌که با عشق به‌آموزش وپرورش‌کودکان خدمات مهمی به‌فرهنگ این مرز و بوم‌کرد، شهرداری که‌کارهای اساسی و اقدام‌های بنیانیش هنوز هم زبانزد خاص و عام است،آزادیخواهی‌که در راه سرنگونی استبداد مبارزه‌ها کرد.

محمدعلی تربیت فرزند شادروان میرزا صادق پسر میرزا جواد پسر میرزاعلی‌اکبر پسر میرزا مهدی‌خان، وزیر و منشی نادرشاه میباشد.

تربیت، همسایه وهمبازی و همدرس عهدکودکی شادروان سیدحسن تقی‌زاده رجل معروف ادب و سیاست معاصر بوده واین دومرد فاضل درمکتب آخوند ملا زین‌العابدین مقدمات علوم و دانش‌های معمول آن عصر را فراگرفته‌اند.

شادروان تربیت مـراحل بعدی تحصیل را در محضر اساتید فقه و ادبیات عرب و منطق و حکمت به‌حدکمال رسانده و در مکتب پدرکه از ریاضی‌دان‌ها و منجمین‌معروف عصرخود بوده به‌کسب ریاضی و نجوم پرداخته است. لیکن به‌سائقه طبع، دانشدوستی، به‌تحصیل ایـن همه دانش اکتفا نکـرده و در پیش میرزا نصرالله‌خان سیف‌الاطباءکـه از پزشکان نامی تبریز بشمار می‌رفته علاوه بر دانش طب به‌زبانهای فرانسه و انگلیسی نیز

تسلط کافی داشته است.

شادروان تربیت خدمات اجتماعی خود را به‌علت نیاز مبرم جامعه به‌وجودمعلمین دانشمند، باکار معلمی آغازکرد و ازسال ۱۳۱۱ ه.ق در نخستین آموزشگاه ملی‌خودکه‌بنیاد نهاده‌بود، به‌تدریس علوم طبیعی پرداخت وچندسال بعد (۱۲۷۷ ه.ش) برای‌تدریس‌هیئت و جغرافیا و ادبیات به‌مدرسه لقمانیه دعوت شد و تا سال تعطیل مدرسه یادشده (۱۲۸۱ ه.ق) جزو معلمین‌آنجا بود.

وی پس ازمشروطیت با عده‌ای‌ازروشنفکران تبریزدرتماس بود وباهم‌کتابخانه‌ای به‌نام‌تربیت تأسیس‌کردند وبمناسبت‌کتابخانه یادشده، آن شادروان نام‌خانوادگی«تربیت» را انتخاب‌کرد.

این‌کتابخانه در سال ۱۳۰۰ شمسی رسماً گشایش یافت و با اینکه در بدو تأسیس برای این‌کتابخانه، نه محل موجود بود و نه‌کتاب، فقط ایمان و اراده شادروان تربیت بودکه توانست‌کتابخانه‌به‌آن عظمت‌را تأسیس‌کند. چنانکه باانتقال‌دادن یك‌تعدادمعدودی ازکتاب‌های مدرسه‌متوسطه به‌اطاق‌کوچکی در اداره معارف توانست نخستین‌پله‌کتابخانه را پایه‌گذارد. تعدادکتابها در بدو تأسیس تنها دویست جلد بود.

درظرف سه‌سال جمع‌آوری ۵۰۰۰ جلدکتاب‌آن‌هم بدون پرداخت بها تنهاباهدای اشخاص نیکوکار نتیجه تلاش و زحمت‌های شادروان تربیت بود.

این‌کتابخانه اکنون «کتابخانه و قرائتخانه دولتی تربیت» نامیده می‌شود.

به‌این‌ترتیب با همت‌وپشتکارشادروان‌محمدعلی تربیت نخستین‌کتابخانه‌وقرائتخانه به‌مفهوم امروزی برای اولین بار درایران درتبریز بنیان‌گذاشته شد و این‌مجمع‌فرهنگی در حال حاضر یکی از معتبرترین و مهمترین کتابخانه‌های ایران به‌شمار می‌رود، بعد از تأسیس این‌کتابخانه نخستین‌کتابخانه ملی‌را باکوشش اشخاصی مانند ملك‌المتکلمین، سید نصراله تقوی‌و نصرت‌السلطنه در تهران ایجادکردکه مانندکتابخانه تبریز مرکز تجمع آزادیخواهان شد.

زنده یاد محمدعلی تربیت در زمینه آموزش و پرورش نیز خدمات شایانی‌کرده، خدمات او چه درکسوت معلمی، چه در مقام رئیس فرهنگی درخورقدردانی است وی در مدتی‌که در رأس اداره فرهنگ‌آذربایجان قرار داشت علاوه بر تأسیس مدارس مختلف ابتکارهایی هم از خود نشان داده است.

پس از استعفای مرحوم سراج میر شادروان محمد علی تربیت در سال ۱۳۰۰ شمسی به‌ریاست معارف آذربایجان منصوب شد وطی دودوره تا سال ۱۳۰۴ دراین‌سمت خدمت‌کرد.

از جمله اقدام‌های وی در این دوره دادن تغییرهایی در دروس مدارس متوسطه

بود، این تحولات متناسب با محیط و نیازهای جامعه بود وی یك مدرسه‌متوسطه‌تجارت تأسیس کردکـه محصلین در آن مدرسه با امور بـازرگانی آشنا شوند و بهمین منظور با دستیاری چند نفر ازکارشناسان برنامه ویژه‌ای نوشته شد و مدرسه دولتی بازرگانی در مهرماه ۱۳۰۱ شمسی گشایش یافت.

شادروان تربیت همچنین اولین مدرسه دخترانه را به‌نام «ناموس» در سال ۱۳۰۱ شمسی در تبریز بنیان گذاشت و بعد از آن مدرسه حقیقت در سال ۱۳۰۲ شمسی گشایش یافت وهمچنین مدرسه دوشیزگان راکه بعدها نخستین مدرسه متوسطه‌دخترانه شددرسال ۱۳۰۱ شمسی گشود.

تا این تاریخ مدرسه تربیت معلم درآذربایجان وجود نداشت و آموزگاران اغلب بدون اینکه در این زمینه دوره‌ای ببینند و شرایط لازم را دارا باشند در مدارس تدریس میکردندبرای جلوگیری ازاین بی‌نظمی شادروان‌تربیت‌به‌تمام معلمین اخطارکردکه‌همگی درکلاس شبانه‌ای‌که درمدرسه متوسطه تشکیل خواهد شد حاضر وشروع به‌تحصیل کنند، به‌این ترتیب گروه زیادی ازمعلمین مدارس ملی وابتدائی درکلاس یاد شده حاضروشروع به‌تحصیل کردند، در این کلاس علاوه بر علوم مقدماتی و ادبیات، اصول تدریس نیز یـاد داده میشد. دراین کلاس ابوالقاسم فیوضات و عبداله‌زاده فریور و عده‌ای دیگرازمعلمین متوسطه تدریس می‌کردند. در حقیقت این نخستین اقدام برای تربیت معلم درآذربایجان بودکه به‌این ترتیب پایه‌های اولیه تأسیس دانشسرا گذاشته‌شد، این اقدام درسال ۱۳۰۱ شمسی برداشته شد.

همچنین تااین تاریخ سالن نمایش منحصر به‌مدرسه ارامنه موسوم به‌صحنه‌آرامیان بود، به‌دستور تربیت سالن‌کوچکی در مدرسه متوسطه با مختصر مبلغی ساخته شد. در این‌صحنه نخست مجالس سخنرانی‌ترتیب‌داده‌می‌شدکه هرهفته برگزارمی گردید وهمچنین از طرف دانش‌آموزان مدرسه متوسطه نمایش‌هایی نیز داده می‌شد.

به‌دستوروی تعداد مدارس خارجی وارامنه نیزافزایش یافت چنانکه‌مدرسه‌متوسطه ارامنه (گیمنازیا) وباغچه اطفال‌ارامنه (کودکستان) درسال ۱۳۰۰ شمسی همچنین‌مدرسه آدواندیس‌آمریکائیان‌که مدرسه ابتدائی بود درهمین سال و به‌جای مدرسه روسی‌وایرانی که تعطیل شده بود در سال ۱۳۰۳ مدرسه شوروی روسیه تأسیس شد.

ازدیگرابتکارهای‌آن شادروان ایجادمدارس حرفه‌ای وصنعتی وکلاس‌های‌مخصوص کشاورزی، صنایع ظریفه، نجاری، حکاکی بود.

ایجادانجمن ادبی تبریزهم ازاقدام‌های مبتکرانه وی می‌باشدکه پس ازمدتی‌تعطیل در حال حاضر نیز در محل خـانه فرهنگ تبریز تشکیل می‌شود و به‌افتخار استاد شهریار نام انجمن ادبی شهریار به‌خودگرفته است.

از سال ۱۳۰۵ تا ۱۳۰۶ شمسی نیز ریاست فرهنگ گیلان را عهده‌دار بود.

شادروان محمدعلی تربیت از سال ۱۳۰۷ تا ۱۳۰۹ شمسی شهردار تبریز بود، با اینکه مدت‌کمی یعنی‌یکسال واندی عهده‌دار این مسئولیت خطیر بود دراین‌مدت‌باهمیت وفعالیت و جدیتی‌که مخصوص خودآن مرحوم بود اقدام‌های اساسی انجام داد، احداث خیابان‌های تربیت وفردوسی وخاقانی وچند خیابان ومحله دیگر ازاقدام‌های‌وی‌می‌باشد، باغ زیبای گلستان، که در محل گورستان گجیل احداث شده و هم‌اکنون بعد از استخر شاه (شاهگلی) مهم‌ترین گردشگاه آبرومند تبریز می‌باشد از یادگارهای دوران شهرداری وی می‌باشد.

شادروان تربیت در مقام یك روزنامه‌نگار مبرز و یك نویسنده و محقق متبحرنیز خدمات شایانی به‌عالم مطبوعات وکتاب وکتابخوان‌کرده است در سال ۱۳۲۰ ه.ق با شرکت دیگر روشنفکران تبریز از قبیل سیدحسن تقی‌زاده (برادر زنش) و یوسف اعتصام الملك (پدر پروین اعتصامی) مجله‌ای به‌نام «گنجینه‌ی فنون» منتشرکردندکه‌دراین‌مجله مطالب علمی و ادبی را در دسترس عموم می‌گذاشتند، همچنین موقعی‌که رئیس فرهنگ آذربایجان بود مجله‌ای به‌نام «گنجینه‌ی معارف» منتشرمی‌کردکه جالب‌ترین مقاله‌های آن به‌قلم وی نوشته می‌شد، بعلاوه در مجله ارمغان نیز مقاله‌های بسیار شیوائی ازاو یادگار مانده‌که درخور هرگونه استفاده می‌باشند. بعد از اعلان مشروطیت نیز در سال ۱۳۲۶ ه.ق روزنامه‌ای به‌نام «اتحاد» بطور نیم‌هفتگی تأسیس‌کرد و با رفقای دوره قبل ازمشروطیت تا شماره ۲۵ ادامه دادکه دراین روزنامه مردم را برای اتحادجهت‌خواستن آزادی آماده می‌ساخت.

در حدود یکسال قبل از اعلام مشروطیت به‌اتفاق سیدحسن تقی‌زاده ومیرزاحسین خان طبیب‌زاده (مدیر مدرسه و روزنامه‌کمال تبریز) عازم مصر شد و ظاهراً در انتشار روزنامه‌کمال‌که در حدود یکسال درمصر انتشار یافت همکاری نمود. (۱۳۲۳ ه.ق)

کتاب‌هایی‌که شادروان تربیت نوشته به‌شرح زیر می‌باشد:

۱ـ تاریخ‌مطبوعات ایران: که پروفسور ادوارد براون‌آن را به‌زبان‌انگلیسی‌ترجمه و با چاپ نفیسی منتشرکرده است.

۲ـ دانشمندان‌آذربایجان: در ترجمه حال شعرا و ادبا و مشاهیرآذربایجان است.

۳ـ زادوبوم: این‌کتاب درباره جغرافیا وتاریخ ایران نوشته شده وشامل‌جغرافیای ایران امروز و خلاصه تاریخ ایران از دوران قدیم مظفرالدین شاه می‌باشد.

۴ـ تصحیح تاریخ جهانگشای نادری.

۵ـ تصحیح دره نادره.

۶ـ رساله مثنوی‌ها (که در مجله مهر مندرج است).

۷- رساله نوروزیه.

۸- تقویم تربیت که به‌ابتکارآن مرحوم سالهای سال منتشر می‌شد.

وی علاوه بر اینکه در دوره‌های ۲ و ۸ و ۹ و ۱۰ و ۱۲ مجلس شورای ملی از طرف مردم تبریز به‌نمایندگی انتخاب شد دراغلب تشکیلات سیاسی مهم‌آن‌روزگارعضو مؤثر و فعالی بود.

شادروان تربیت در نتیجه تجسس بـا روشنفکران از قبیل میرزا حداد حکاك‌باشی، کربلا علی مسیو و سیدحسن تقی‌زاده تماس پیدا می‌کند. بعد از تماس زیاد،آشنائی‌بیشتر می‌شود وبهمدیگر اعتماد پیداکرده هسته اولیه آزادیخواهان‌راکه بنیادش درباکوگذاشته شده بود تشکیل می‌دهند.

بعدها به‌ابتکارکربلا علی مسیو با عده‌ای مقدمه حزب سوسیال دمکرات راکه‌به‌نام «مرکز غیبی» معروف بود فراهم‌آمد.

این جمعیت مقدمه تشکیل مجاهدین را داد تا در موقع لزوم از آن برای پیشبرد نهضت مشروطیت استفاده‌کند. اشخاص برجسته حزب سوسیال دمکرات عبارت بودنداز: کربلاعلی مسیو، حاج رسول صدقیانی، میرزا محمدعلی‌خان تربیت، حاج علی‌دوافروش، سیدحسن شریف‌زاده، جعفرگنجه‌ای، آقا میرباقر، میرزا علی اصغر خوئی و محمد صادق خامنه‌ای.

فعالیت این عده فوق‌العاده محرمانه بود و شرح آن به‌قلم دکتر سلام‌اله جـاوید درکتابچه‌ای به‌نام «فداکاران فراموش شده» در شرح حـال کربلا علی مسیو نوشته شده است ونیزدرکتاب «نهضت‌مشروطیت ایران ونقش‌آزادیخواهان جهان» ثبت گردیده‌است.

مرحوم تربیت دردوره‌دوم مجلس شورای ملی به‌نمایندگی مردم تبریزانتخاب‌شد.

شادروان تربیت بعد از پایان دوره مجـلس چندی در تهران مـاند و بعد لازم دید به‌اروپا مسافرت‌کند، وی ازراه باکو عازم ترکیه و اروپاگردید. هیئت مدیره‌انجمن‌خیریه ایرانیان درباکو از موضوع با خبر شده و مانع رفتن او به‌اروپاگردیدند ومدیریت‌مدرسه اتحاد ایرانیان در باکو را به‌او واگذارکردند.

دردوره مدیریت وی مدرسه اتحاد پیشرفت شایانی‌کرد. کلاس پنجم (هشتم‌مدارس ایران) با جنبه تخصصی (دفترداری) دایر شد. دروس موسیقی وکتابخانه مدرسه تکمیل وبا تشویق او محصلین مشغول مطالعه شدند. برای روشن شدن افکار سخنرانی می‌کرد در دوره او صحنه تآتر مدرسه برای نمایش‌آماده شد ودرروزهای ویژه بااستفاده‌ازصحنه، جشن‌ها در سالن نمایش داده می‌شد.

در سال ۱۹۱۵ م بعد از تعطیلات تابستانی وی به‌اروپا رفت و بعدها معلوم‌شدکه مأمورین تزار وی را تعقیب می‌کردند تا توقیف‌کنند، اوودوستانش صلاح دیدندکه‌باکو

را برای مسافرت اروپا ترك کنند.

شادروان محمدعلی‌خان تربیت چندین بار به‌مصر و استانبول و فرنگستان‌مسافرت کرده و درتمام دوره مسافرت چون درکتابخانه‌های بزرگ اروپا ومصر وترکیه به‌مطالعه و تحقیق کتابهای ایرانی می‌پرداخت، اطلاعات گرانبهای بسیارازکتاب‌های باستانی‌وتازه ایران در محفظه خاطر یادگار داشت به‌حدی‌کـه می‌توان گفت در زمینه‌کتب و تألیفات ایران و خاور هیچکس از ایرانی و اروپائی به‌اندازه وی دارای آگاهی نبود بعلاوه قوه حافظه او در ایـن زمینه بـه‌وی کمك بی‌حدکرده بود چنانکه هـر کتابی از هـر مؤلفی را می‌دانست درکدام کتابخانه موجود است و باب‌ها و فصل‌های آن چیست و درکدام عصر تألیف شده و مؤلف‌آن کیست.

محمدعلی‌خان تربیت پس ازعمری تلاش درسال ۱۳۱۸ شمسی جهان‌فانی راوداع گفته و در تهران با خاك هم‌آغوش گردید.

منابع مورد استفاده:

۱ـ تاریخ فرهنگ‌آذربایجان‌ـحسین امید (۲ جلد).

۲ـ دانشمندان‌آذربایجان‌ـمحمد علی تربیت.

۳ـ آذربایجان‌ـمهدی اکبری حامد.

۴ـرهبران مشروطه‌ـابراهیم صفائی (ج ۲).

۵ـ تاریخ مشروطه ایران‌ـاحمدکسروی.

۶ـ مقالات تربیت به‌کوشش ح. صدیق.

۷ـگوشه‌ای از خاطرات دکتر سلام‌اله جاوید ص ۱۴-۵ (۱۳۵۳).

۸ـ مجله ارمغان‌ـوحید دستگردی سال بیستم ص ۴۳۹-۴۳۴.

۹ـ یادبودافتتاح ساختمان جدیدکتابخانه تربیت، تبریز، کتابخانه تربیت ص۱۴-۶ (۱۳۵۰).

۱۰ـ تاریخچه و وجه تسمیه مدارس‌تبریز (ج ۱) گردآورنده رضا امینی سبحانی .

غلامحسین بیگدلی-خلیل یوسف‌لی

مهستی و اونون رباعی‌لری

XII- عصر آذربایجان شعرنین گؤرکملی نمایندلریندن بیری‌ده مهستی گنجوی‌دیر. فارس شعرنین غزل، قصیده،قطعه، مثنوی کیمی‌شعرفوومالاری سیراسیندا اؤز رباعیلری‌له داهاچوخ شهرت قازانمیش مهستی گنجوی، خاقانی ونظامی کیمی داهی سؤزاستادلاریندان داها اول یارادیجیلیق عالمینه‌آتیلمیش، بیرطرفدن قطران تبریزی‌پوئزیاسینین‌دنیوی‌لیگینه دقت‌یئتیرمیش،دیگرطرفدن‌ده اونون صرف‌مدیحه‌لیك چرچوه‌سینی‌داغیدیب، اؤزشعرلرینه مدیحه‌سجیه‌لی‌اولسادا ینی دون گئیدیرمیشدیر، شعری ، صنعتی دارساراپلارچرچوه‌سیندن چیخارماغا، ساده زحمتکش انسانلارا، املك آدامپلارینا دایر وئرمگه جهد گؤسترمیشدیر. او بیر سیرا رباعیلرینده دؤرونون نپشه‌کارلارینی، یارادیجی وقوروجو انسانلارینی‌ترنم ائدرك اونلارا گؤزل-گؤزل‌مصراعلارحصرائتمیشدی. مهستی گنجوی ئوزیارادیجیلیقیندا ساختاکارلیغا، ایکی‌اوزلولوگه، بدخواهلیقاغیرانسانی‌سجیه‌لره قارشی چیخاراق . وجدان آزادلیغی، فکر آزادلیغی و قلم آزادلیغی طرفداری اولوب، سارای شاعری اولسادا، باجاردیغی قدرکنیش خلق‌کتله‌لری طرفداری اولوب اونلارین مختلف نماینده‌لرینی‌ترنم ائتمیش،حق و حقیقت پرستلیگین طرفداری اولموشدور. قانلی سارایلارین چرکین و دار چرچوه‌سینه دوشن بو یازیق شاعره بوندان علاوه چیخیش و اعتراض یولو تاپابیلمه میشدی...

مهستی گنجوی‌نین شخصیتی، تولدو، یارادیجیلیق متیولری، ادبی ارثی واؤلومو باره ده جسارتله دئمك اولارکه، الده توتارلی معلومات یوخدور. بیر چوخ اورتاعصرلر

شاعر و یازیچیلاری کیمی مهستی‌نینده اثرلری الیمیزه گلیب چیخسایدی اوندا اونون حقینده ده بو اثرلره استناداً دقیق و علمی ملاحظه‌لر سؤیله‌مك اولاردی. آنجاق تأسف هله‌لیك شاعره‌نین بیر نئچه رباعی و بیر ایکی پارچا دیگر شعریندن باشقا الیمیزده هئچ بیرشی یوخدور[1].

مهستی‌ده‌ن بحث ائده‌ن باشقا منبع‌لرده چوخ آزدیر، آنجاق یئده شاعرین حیات و یارادیجیلیق یولونو اؤگرنمك اوچون بو منبعلره مراجعه ائتمك گرگ‌دیر.

مهستی حقینده بحث ائدیب ایلك معلومات وئرن منبع بؤیوك صوفی شاعری فرید الدین عطارین (۶۲۷-۵۳۰ هجری قمری) «الهی‌نامه» اثری‌دیر. اورادا مهستی‌یه حصر اولونموش کیچیك بیرروایت وئریلیر. همین‌روایتده مهستی سلطان سنجرین (۵۵۳-۵۱۲ هجری قمری) ندیمه‌سی کیمی کؤستریلیر و «تمیزگوهرلی مهستی دبیر» دیه خاطرلانیر. شاعره‌نین وفاتیندان صونرا بیر سیرا مختلف الیازمالاری و چاپ کتابلاریندا اونون آدینا ۵۰۰ قدر رباعی و بیر نئچه غزل، قطعه و باشقا کیچیك شعرلر ضبط اولموشدو. لیکن آیری-آیری منبعلرده دقت‌یتیرنده مهستی آدینا ضبط اولونان بومقدارشعرین معین‌حصه‌سی دیگر مؤلف‌لرین آدینادا قیده آلینمیشدیر. آنجاق بو شعرلرین مهستی‌یه‌می یا باشقا شاعره عاید اولدوغونو معین لشدیرمك چوخ چتین بعضاًده غیرممکن‌دور. عین بیر رباعی آیری-آیری منبعلرده مختلف مؤلف‌لرین آدینا قید و ضبط اولونوب. حتی بعضی‌رباعیلر ایکی یوخ بیر نئچه صنعتکارین آدینا استناد ائدیلمیشدیر. مثلا: باکی شهر الیازمالار خزینه‌سینده ساخلانیلان «امیراحمد و مهستی» داستانی آدلی بیرکتابدا، مهستی آدینا چیخیلان بیر نئچه رباعی عین زماندا دیگر منبعلرده عمر خیام و باشقا صنعتکارلارا دا استنادائدیلمیشدیر.

مهستی شخصیتی واثرلری میلادی XIX-عصردن باشلیاراق بیرچوخ غرب‌وشرق عالم و شرقشناسلاری‌نین‌دقتینی‌جلب ائتمیش‌دیر. فرانسه شرقشناسی آ.روسوفون ۱۸۴۱ ایلده الجزایرده چاپ اولونموش «شرق پارناسی»آدلی‌کتابی‌بیرنجی غرب‌ده نشراولونان اثردیرکی، مهستی‌باره‌ده جدی ملاحظه‌لره محتوی‌دیر. شاعرین‌بیر نئچه رباعی‌سینن‌فرانسه دیلینه ترجمه‌سینی وئرمیش‌دیر. دیگر غرب شرقشناسلاریندان: پ.هورن، ا.برآون، ی. ریپکا و دیگر مشهور عالم‌لر اؤز اثرینده مهستی‌دن بحث ائتمیشلر.

آذری تورکجه‌سینه مهستی رباعیلرنین مؤلفی شاعره نگار خانم رفیع‌بیگ‌لی اولموشدور. بوترجمه بیرنئچه دفعه تجدیداولونموشدو. نگار خانم ترجمه‌نی‌مشیرسلیمی

۱- شاعره‌نین دور و نه عاید قلمیندن چیخان صابر ترمزی‌یه یازدیغی بیر پارچا شعردن باشقا هله‌لیك الیمیزده هئچ بیرشی یوخدور.

وصدرکشاورزمنتخباتلارینا داخل اولان شعرلراساسیندا ائتمیشدیرکه تأسف‌له‌قیدائتمه‌لی بیلك بو رباعیلرین چوخو مهستی‌نین یوخ دیگر مؤلف‌لرین کی‌دیر.

۱۹۶۳-جوایلده‌آلمان شرقشناسی فریتس‌مه‌یر مهستی خانمین حیات و یارادیجیلیقی باره‌ده چوخ‌جدی علمی تدقیقات ایشی‌آپارمیش «گؤزل مهستی»آدی ایله ایکی‌جلدکتاب نشرائتمیشدیر. بوایسه مهستی ارثنین اؤگرنمه‌سینده ینی بیرآددیم‌دیر.

بیرنجی‌کتابین‌بیرنجی‌بؤلمه‌سینده رباعی‌ژانری، اونون منشأ وخصوصیتلری، فارس دیلینده یازیب یارادان ایلك قادین شاعرلرده‌ن رابعه‌دن صونرا مهستی و اونون حیاتی و یارادیجیلیغیندان‌صحبت‌آچیلیر. فریتس مه‌یر مهستی حقینده معلومات وثره‌ن مؤلف‌لرین ملاحظه‌لرینی تحلیل ائدیر اونونلاباغلی اولان چوخ‌زنگین ادبیاتی احاطه ائدیر. مؤلف بو بؤلمه‌ده عین‌زماندا مهستی اثرلری‌نین‌ده قیسا تحلیلینی وئریر.

فریتس مه‌یر اثری‌نین مزیتی‌اوندادیرکه، او، مهستی ادبی‌میراثینی ان قدیم‌ومعتبر منبع‌لردن گؤتوروب، شبهه دوغوران خیلی رباعی و بیرنئچه باشقا شعرلری‌مهستی‌ادبی ارثینه داخل ائتمه‌میشدیر.

فریتس‌مه‌یرین‌استنادائتدیگی‌ان معتبرمنبع‌لردن بیری میلادی XIII-عصرین اورتا لاریندا توپلانیب ، ترتیب ائدیلمیش خلیل شیروانی‌نین «نزهة‌المجالس» آدلی رباعی‌لر مجموعه‌سی‌دیر. بورایا چوخوسو آذربایجانلی اولان ۳۸۰ شاعرین رباعیلری توپلانمیش دیر. مجموعه‌ده نظامی گنجوی‌دن ۱۰، حکیم عمر خیام‌دان ۳۳، مهستی گنجوی‌دن‌ایسه ۷۵رباعی وئریلیر.فریتس‌مه‌یر بورباعیلرین‌مهستی‌یه عایداولدوقوناشبهه ائتمیرواونلاری مهستی‌نین‌کی حساب ائدیر.

مهستی رباعیلریندن ضبط اولونموش دیگر معتبرمنبعلردن بیری‌ده عبداله‌جوهری تبریزی‌نین ۶۸۶/۱۲۸۸-۱۲۸۷/نجی ایلده ترتیب ائتدیگی «شرح قصیدهٔ حلولیه» آدلی مجموعه دیرکی بورا دامهستی نین تکجه ۳ رباعی‌سی‌واردر

بو باره‌ده مهم منبعلردن بیری‌ده ۷۴۲/۱۳۴۲/۱۳۴۱/نجی ایلده تاملانمیش «مونس‌الاحرار فی دقیقة الاشعار» مجموعه‌سی‌دیر. همین مجموعه حاضردا نیویورك‌دا ه. گه‌ورگیانین شخصی کتابخاناسینداساخلانیلیر.اؤزوده‌آفتوگراف‌نسخه‌دیر. بورادامهستی‌یه عاید ۳۴ رباعی تیداولونموشدور بیزده فریتس‌مه‌یر کیمی بو۳۴ رباعی‌نین مهستی‌یه‌عاید اولدوقونو قبول ائدیریك.

بونلاردان علاوه حمداله‌مستوفی قزوینی‌نین «تاریخ گزیده» اثرینده، ابوبکربن‌علی اشکداری‌نین «مجمع‌البحور»، مسافربن‌ناصرین «انیس‌الحلواوجلیس‌السلوا»آدلی مجموعه لرینده میلادی XIII-عصرده‌ن‌بویانا بیر سیرا ایران، ترکیه و اوروپا کتابخانالاریندا ساخلانیلان جنگ، بیاض و تذکره‌لرده مهستی‌آدینا خیلی شعرلر قید اولونموشدور.

بو معتبر منبع‌لرین‌بیرچوخونو نظردن کئچریب، اؤگره‌نن فریتس مه‌یر ۲۷۵ رباعی و ۱۹ باشقا شعرپارچاسینین مهستی‌نین‌کی اولدوغونو بیلیب اؤزاثریته داخل ائتمیشدیر. لیکن فکریمیزجه بونلارین‌دا بیر قسمی مهستی‌نین‌شعری اولوب اولمادیغی شبهه‌آلتیندا دیر. حتی فریتس مه‌یرین ئوزوده بئله بونلارین هامیسینین مهستی‌یه عاید اولدوغوناشبهه ائدیر. و اؤ زتردودونو قید ائدیر. بودورکه، بیر فریتس مه‌یرین مهستی‌نین‌کی حساب ائتدیگی رباعیلردن ۲۰۷ـقدرمعتبر منبع‌لرده‌کیلری قبول ائدیب، اونلاری‌قلم‌دوستوموز ادبیات علملری دکتروخلیل یوسف‌لی‌ایله بیرلیکده آذری تورکجه‌سینه چویریب، گنیش‌بیر مقدمه ایله بیرگه، باکی‌داچاپا تقدیم ائتدیك. اثر ۱۹۸۰ نجی ایلده چاپ اولوناجاقدیر بودور همین ترجمه‌دن بیرنئچه رباعی تقدیم ائدیریك.

دوداغلاریم چات‌ـچات ، گؤزلریم یاشدی ،
سنین غم اوخلارین باغریمی دئشدی .
دایاز سوگؤروندو منه محبت ،
آیا قیم دین ده باشیمدان آشدی .

***

سن سیز قوی اورگیم هئچ شاد اولماسین ،
بودونیا قوی سن سیز آباد اولماسین .
الهی ، دییرم ، وصال گئجه میز ،
قاطی ظلمتیندن آزاد اولماسین .

***

دئدیم : ـ بیر بوسه‌یه لبیم محتاجدیر ،
دئدی : ـ بوسه میزین قیمتی جاندیر .
عقل بارماغینی وردو بؤیرومه ،
دئدی : ـ هاوایدیر ، دینمه ، آماندیر .
باخیرام ، بوینوندا بیر قارا خال وار ،
او ، مرمر بدنده شوه تك پارلار .
سانما بدنی‌نین نشانیدیر او ،
بیر دامجی قانیمدیر بوینوندا ، ای یار .

***

پائیز شراب ایچدی آغاج ژاله ن ،
باهار چیچك لندی بو پیاله‌دن .

چیچك آچماق اوچون ، چمنه بیر باخ !
مینلرله طشت قویدو قیزیل لاله‌دن .

***

ای‌کولك ، مژدنه جان اولسون قربان ،
او حوری نسبی گورسن ،دی : ـ آمان .
گـؤردوم مهستینی یـول کنـاریندا ،
سنین عشقین ایله وئریر ، شیرین جان .

***

آند اولسون گونشه ـ آل یاناغینا ،
آند اولسون او مشکین زلفون طاقینا ،
گئجه‌لـر ایمتـه‌رم گؤزیـاشی سیم ،
سنین یورد سالدیغین قلـب‌اطا غینا ،

***

حسنـونـه ورولان ینـه قـایتـدی ،
وصلـه تشنه اولان ، ینه قـایتدی ،
یئنی قفس دوزلت ، قایقی دنی‌سپ ،
قـانـادی قیریـلان ینـه قـایتـدی .

***

غمزن چوخلارینی اینجیدیب البت ،
چوخونوسارسیدیب او موزون قامت .
مـراد شـاهماتینـی وفـایلا اوینـا ،
آخرمـات اولاجـاق سنه ده قسمت .

***

کؤنـول محبتـدن سؤز آچسا اگـر ،
اولجـه هـر سؤزو هجـریندن دیـر .
خمـار گـؤزلـرینی نـازلا آچـاندا ،
محنتـه دوشنلـر شـادلانیب گـولر .

***

یئرلره باخماکه ، تورپاق سؤگورر ،
گؤیلره باخماکه ، گون سالار نظر .

غیرتدن ئوله‌رم ، ای جانان ، اینان ،
سنی یوخودا دا گؤرسه بیر نفر

***

بو گئجه آیریلیق ، هجران دمیدیر ،
صاباح ئوره‌گیمین نالان دمیدیر .
ای گؤز، سن قان‌آغلا ، فرمان بئله‌دیر ،
ای اوره‌ك ، سن ده یان افغان دمیدیر .

***

مشکو یارادار کن چین ده‌کی جیران ،
زلفونون عطریندن اولار پریشان ،
آه و ناله ائدر سحره قدر ،
غمینله بیر گئجه کیم اولسا ، جانان !

***

بولودا دشمندیر همیشه او یار ،
همیشه گونشین نورونو آرار .
اگر گؤز بیه‌گیم[1] دگیلسه ، نه‌دن ،
صولارا غرق اولوب مدام او دلدار ؟ !
ای ساروان دئیه‌سن سفرفکرین‌وار
قویمامن یورغونو، بوردا، نه‌اولار ؟!
اگر ده‌وه سنه یوك داشییرسا
غم‌یوکودا شییرام منی‌ده آپار

ترجمه ائدنلر دکتر غلامحسین بیگدلی و دکتر خلیل یوسفلی

۱- گیله

آتالار سؤزی ـ مثللر ـ اصطلاحلار

آلله آداما عقل‌وئریب، گؤز وئریب* آلله ، آدامین کورقوشونودا اهل ائله‌سین* آلله آدامی اول، شیطاندان قورخما* آلله آدامی‌دا اولماسان شیطانا یولداش اولما * آلله ائششگی تانیردی بوینوز وئرمدی* آلله آغزیندان ائشیدسین آلله الی هر الده‌ن اوجا اولار* آلله ایسته‌سه بنده نئیله‌سین* آلله ایسته‌ییب حضرت عباس قویسا* آلله ایکی‌یوموروغی بیر باشا وورماز * آلله ائله‌مه‌سین* آلله ائلیه‌نه بنده نئیله‌سین* آلله باغلایان قاپینی هئچ‌کس آچا‌بیلمز* آلله بئش یارماغی بیر جور یاراتمایيب* آلله بیر آرپا قدر شانس وئرسین* آلله بیر دیل وئریب ایکی قولاق بیرین دی ایکیسین ائشیت* آلله بیر طرفدن یاغلایاندا بیر طرفدن آچار* آلله بیلیرکیم قازاناکیم ییيه* آلله بؤیوك آلتی گن* آلله بؤیوکدور* آلله جیغالا بال وئرمز وئرسه‌ده خیرین گؤرمز* آلله حقدیر حق یئرینده‌ده اوتوروب* آلله داغینیاباخارقاروئرر* آلله دان قورخان بنده‌دن‌قورخماز* آلله دان گلمه‌سه بنده‌دن نه گلر* آلله دان گیزلین دگیل سندن نه گیزلین* آلله‌دان ناامید شیطاندیر* آلله دردوئریب درمان‌دا وئریب* آلله دردی، چکنه‌وئرر* آلله دده ننه‌دن مهربا‌ندیر* آلله دیشی کیمه وئریب. ایشتهانی کیمه ؟* آلله روزینی آز چوخ ائدر اما کسمز* آلله ساخلاسینین‌دعواسی یوخدور* آلله‌سا خلایانی قورد یئمز* آلله سندن‌محال ایش ایسته‌مز* آلله سیز یئرده یاشاماق حاکم‌سیز یئرده یاشاماقدان یه‌ی‌دیر* آلله صبر ائلییه‌نی ایستر* آلله عقل پایلایاندا هانسی‌کول دیبینده قالمیشدین* آلله عمری ایکی دفعه‌وئرمز* آلله قارقادگیل گؤزاویا* آلله قوجالیقلان‌پولسوزلوغی بیریئره‌صالماسون* آلله کریمدیر* آلله کورقوشون روزوسون یوواسیندا یتیرر* آلله گئچ توتارآماپرك‌توتار* آلله مظلوملاریـن کؤمه گی‌دیر* آلله منه بئز وئرسین تئز وئرسین* آلله نجار دگیل آما تخته قاپینی بیربیرینه یاخشی‌تیکر* آلله وسیله‌سازدیر * آللهین‌آغاجینین‌سسی‌یوخدور* آللهین ایشلرینه ال اوزاتماق اولماز* آللهین ایشی‌کیچیيك ایش دگیل* آللهین‌ذکری قلبی ایشیقلاندیرار* آللهین صاباحی چوخدور* آللهین‌کیچك صبری اوتوزایلدیر‌مین ایلدیر* آللهین لعنتی‌نه دگمز* آللهین هر قدر پیس بنده‌سی اولسا اوقدرده یاخشی بنده‌سی‌وار* آلله ووران آغاجین سسی چیخماز* آلله وئردیکجه بنده گمانا دوشر* آلله وئرنده باجادان ضالار*اللهاآلله دئسن‌آجیغی گلمز*آلله هامی‌زادی بیر نفره وئرمز *آلله هرکسین قلبینه‌گؤره وئرر* آلله هرکسه هر نه وئریب غلط وئرمه‌ییب* آلله هرکسه هر نه وئرسه آدیـن صوروشماز* آللهم بیر بیر* آلله هئچ عزیزی ذلیل ائله‌مه‌سین* آلله هئچ‌کسی آجلیق ایلن امتحان ائلـه‌مه‌سین* آللهی ایسته‌ین، قارین قولی اولماز* آلله یاندیران چراغی هرکس پوفله‌سه ساققالی یانار* آلله یانیندادا آدامین‌آدامی گرمك* آللهي بیر آدام‌گؤرمه‌ییب عقل ایله تانی‌ییب* آللهی چاغیر تازینی بوراخ.

طوپلایان: علی اصغر خرم شانجانلی

خلق شاعری «سهند»

بولود قاراچورلو «سهند» ۱۳۰۵ـنجی ایلده مراغه شهرینده، بهارین طبیعته جان وئردیگی، داغلارـ دره‌لر یاشیل دونونو گئیدیگی، قوشلار شوقه گلیب جه‌جه ووردوغو گونلرینده آنادان اولموشدور. گنج مطلب، آتااولاجاغی شوقی ایله، نگران وصبرسیزلیکله، یان اوطاقدا قدم وورور.

ـ گوزلرین آیدین اولسون! اوغلون اولدو. دئیه، اوناموشتولوق وئریلیرکن، گوی شدتله گورولدادی. ایلدیریم شاخدی. قارا بولودلار ایری‌داملالارینی سپه‌لمه‌یه، سئللرـ سولار شاققیلد ایب آخماغا باشلادی. جوان آتا بونو خیره یوراراق، اوغلونون گویدن اِله‌نن برکت و رحمت ایله دنیایا گلدیگینی سویلدی. بلکه، ائله بونا گوره‌ده اوغلونون آدینی «بولود» قویدو.

سجل آلیرکن، بولود سوزو اداره‌ده کیلره، «آنلاشیلماز» اولدوغوندان، «بهلود» یازسالاردا، هامی اونو «بولود» سسلرایدی.

دوغولدوغو عائله یوخسولدا اولسا، (آتاسی شوفر، آناسی ائو قادینی ایدی.) جیران خانیمین ایستی قوینوندا نوازش، محبت و اوره‌ك اوخشایان لایلایلاری ایله دیل آچیب بویویور. آتا قایغیسی ایله فرحله‌نیب، یاشا دولور، بولودهمیشه آتاسینی درین بیر احترام و آناسینی سؤنمز الهی بیر عشق ایله یاد ائدردی. او، اوشاقلیق خاطره‌لریندن بئله یازیر:

کوکورد کبریتیله هر آخشام اوستو ،
اونلوق لامپامیزی آنام یاخاردی .
دوزولردیك هامی کرسی باشینا ،
سماور قاینادی بوغوقالخاردی .

***

آتام چوخ گئجه‌لر ائوه گلمزدی .
سفره اولاردی یایینان‌ـقیشی .
سوزـسوزه گلنده آدینا آنام ،
دئیردی : «چول قوشو ، بیابان داشی .

* * *

هر گئجه آتامی ، صبر ائله‌مدن ،
قیله شورباميزی توکوب یئیردیك .
چوخ واخ باشیميزی آتیب یاتاردیق ،
بعضاده اوتوروب ناغیل دئیردیك .

* * *

آنامین مهربان ، حزینلی سسی ،
ایندیده وار ، هله قولاغیمدادیر .
سئویملی ، وقارلی توتغون سیماسی
ائله بیل ، گوزومون قاباغیندادیر .

بولودبؤیودوکجه، عقل‌ـکمالاچاتدیقجا، حیات ویاشایش اونوسیلکه‌لمگه‌باشلایر. استبدادمامورلارینین رحمسیزجه‌سینه‌تالانی، ملکدارلارطرفیندن کندلیلرین رحم‌سیزجه‌سینه استثماری و ظلم، ستم بویوندوروغو آلتیندا ازیلـدیگینی، انسانلیق حقوقیندان محروم اولوند وقلارینی گورورکن، هیجانـا گلیر، یئینینده: «نه ایچون؟ نه ایچون؟ نه ایچون؟» سئواللاری جولانا گلیر.

۱۳۲۴ نجی ایلده وجودا گلـن آذر انقلابیندا فعال بیر صورتـده شرکـت ائدیر. آذربایجان وکردستان‌خلقلری‌اسارت زنجیرلرینی‌پارچالایب، آزادوشن بیرحیات‌قوردوقدا، بولودونـدا اوره‌گی آچیلیر. بلبل‌کیمی دیله‌گلیر. چیچکلنمکده اولان یئنی حیاتا نغمه‌لر قوشماغا باشلایر. لکن، بو آزاد حیاتم اوزون سورمدی. منافعی خطره دوشموش‌لشخور لارین و اونـلارین جیره یئینلرینین گوزلـرینی قاماشدیردی. «تجزیـه» دامغاسیله یئنیدن آذربایجان‌وکردخلقلرینین آزادلیغینی‌بوغدولار. یئنیدن‌باسغین، قیرغین وتالان‌باشلاندی. استبداد ئـوز شوم قانادلارینی ئولکه‌یه‌گردی. قـارداش الیله، قـارداش قانی توکولدو. زندانلاردولدو. دارآغاجلاری قورولدو. ئولکه بیرماتم‌ائوینه چئوریلدی. اون‌مینلرله گناهسیز انسانلار سورگون اولوندو. وطن‌گلزار لیغلارینداً بـایقوشلار اولاماغا، ائولاد لاری باش‌گوتوروب، اوز یورت‌ـیووالارینداں اوزاقلاشماغـا، غربت ائللرده فلاکت و بدبختلیلکله گون‌کئچیرتمگه باشلایرکن، شاعرین سسی اوجالیر.

قارقیش زمانه‌نین قانونلارینا !
قارقیش اوره‌کلری آییرانلارا !
قارقیش انسانلاری قفسه سالیب ،
بشر حقوقیندان دم ووراناارا !

* * *

کیمه دئمه‌لی‌یك دردیمیزی بیز ؟
«دیل بیلن»کیمدی ، «سوزآنلایان»گیمدی ؟
اسیر بیر ملته ، محکوم بیر ائله ،
قایغی چکن‌کیمدی ، آغلایان‌کیمدی ؟

دئیه‌رك، خلقینین‌اوره‌ك سوزونوعالمه یئتیرمکه‌چالیشیر. بوشعردئیلیرکن، طاغوت رژیمینین نماینده‌لری، باشدا اشرف پهلوی اولماقلا، حقوق بشر جمعیتینین «بین‌الخلق بیغینجاغیندا «بشر حقوقوندان دم وورورد ولار!

«سهند» عمرو بویو استبدادا، ظلم‌ـستمه واسارته قارشی‌آمانسیزاولوبدور. بعضاً، دولموش قارا بولودکیمی، گورلایب، ایلدیریم‌کیمی شاخاراق:

دیلیمی دالیمدان چیخارتسالاردا ،
قوی قارداش دردیمی دئیم ، باری بیل .
گونئینده‌ن‌ـقوزئیه ، شرقدن‌ـغربه ،
هانسی خلقی‌گوردون بیزیم تك ذلیل ! ؟

* * *

ملی آزادلیقلار عصری اولسادا ،
هر یئرده ، هریاندا آدی بو عصرین .
نه ائتمك ؟ دنیانی بوغدا دوتسادا ،
کهلیگین روزیسی چینقیلدیر . همین ! . .

* * *

بو شرف ، بو شوکت ، بو «قدرت» بو «شان» ،
هورا ، دوغروداندا بیزه عار اولسون !
حیاتین آمانسیز بیر قانونی وار .
تعصب‌سیز بیر ملت‌گرك خار اولسون !

بوسوزلردن اوخوجواونوبیرملتچی شوونیست‌کیمی تانیماسین. او، اوزبومسئله‌نی یاخشی آیدینلاشدیریر:

من دئمیرم «اوستون نژاد دانام» من ،
دیئیرم ائللریم-ائللردن باشدی .
منیم مسلکیمده ، منیم یولومدا :
ملتلر هامیسی دوستدو-قارداشدی .

باشقا بیر یئرده :

آنجاق بیر سوزوم وار :
منده انسانام ! . . .
دیلیم وار ، خلقیم وار ، یوردوم-یووام وار !
یئردن چیخمامیشام گوبه‌لك کیمی ،
آدامام! عقلیم وار ، ائلیم-اوبام وار .

* * *

قول یارانمامیشام-یاراناندا من!
هئچ کسنه اولمارام نه قول نه اسیر .
قورتولوش عصریدیر انسانا بو عصر ،
اسیر اولانلاردا بوخووون کسیر ! . . .

بو پارچالاردان آیدین گوروتورکه، شاعر اؤز ملتینین ظلم-ستمدن قورتولوشونو و آزادلیغینی طلب ائتدیگی کیمی، بوتون دنیادا اولان خلقلریده اؤزونه دوست‌وقارداش بیلیر. «سهند» بیرخلق شاعری‌اولاراق، اؤزیارادیجیلیق، تالانت واستعدادایله‌آذربایجان ادبیات خزینه‌سینه ان قیمتلی و اؤلمز اثرلر وئره بیلدی. هنر و شعریله پارلاق‌بیراولدوز کیمی پارلادی. او، درین‌گؤروشلو بیر شاعراولاراق، اؤز خلقینین‌گؤزن‌گؤزو، دوشونن بئینی ودؤگونن قلبی اولموشدور. وطنینین‌تالان، خلقینین اسارتده فلاکت وبدبختیلیکله یاشادیغینی، تاریخی، مدنیتی تحریف و انکار ائدیلدیگینی، وارلیغی چئگنندیگینی گوردوکجه، آلوولانیب-شعله‌لنره‌ك، آزادلیق!... دئیه، باغیریر، اسارت زنجیرلرینی چئینه‌یب، پارچالایر، کسگین قلمی ایله مبارزه یوللارینی ایشیقلاندیریردی. او، یاخشی بیلیردی‌کی ، حیات و یاشاماق حقینه مالیك اولماق ایسته‌ین انسان ، گره‌ك جانیندان کئچسین.

کیم دئیر اؤلومدور جاندان کئچمك ؟
بوئولومدن دوغور باشقا حیات !
انسان ئوز جانیندان کئچمه‌سه دئمك ،
ابدی حیاتا چاتارمی ؟ هیهات ! . . .

دئیه، درین‌وفلسفی گوروشلرله خلقی‌قطعی‌مبارزه‌یه‌چاغیریر. بوگون‌الده‌ائدیلمیش آزادلیق، اؤز جانیندان‌کئچمیش شهیدلرین آل قانلارینین محصولی دگیلمی؟!...

او، یاراتدیغی انقلابی ولیریك شعرلری ایله‌کفایتللنمه‌یب. تـلاطم ائدن آرزو و ایستکلرینی داهاداگئنیش و اساسلی بیرصورتده خلقینه یئتیرمك ایچون، خلق فولکلورینا، توکنمز زنگین آغیر ادبیاتینا اوز دوندریب. «ددهٔ قورقود» داستانلاریندان الهام‌آلاراق، ادبیات عالمینه «سازیمین سوزو»کیمی‌ئولمز و ده‌گرلی بیراثر یاراتمیشدیر. «ددهٔ قورقود داستانلاری «لهند»ین نظزینی اؤزونه‌جلب ائتمه‌گی تصادفی دگیل. بوکتابداان‌یوکسك انسانلیق صفت‌ودویغولاری اؤزونه یئر دوتموشدور. هربویوگؤتورسن، اوردا‌آنامحبتی، آتا قایغیسی، پـاك سئوگی، قادینلیغا احترام، وطنه باغلیلیق، مردانه‌لیك و آزاد حیات گؤروشلری ان‌گؤزل و جانلی بیر صورتده جلوه‌له‌نیر. «سهند» بونلاردان الهام‌آلاراق، هـر داستانین باشلانغجیندا یازدیغی [مونولوق] و صونوندا کی [پرولوقلارینداً] اؤز دنیا گؤروشلرینی‌درین فلسفی افاده‌لرایله، آزادلیق وشن آرزولارینی سؤزاینجی‌لری ایله‌قلمه گتیریر. خلقیمیزی. «تپه‌گؤز»کیمی قان ایچنلر ایله مبارزه‌یه چاغیریر.

«سهند» و اونون یارادیجیلیغی حقینده دانیشماق و اونو اولـدوغوکیمی تـانیماق ایچون اثرلرینی دریندن مطالعه ائتمك لازیمدیر. شاعر «سازیمین‌سوزو» اثرینده‌بیرمتفکر کیمی، حیاتین‌درینلیکلرینه جوماراق، خلقی‌اؤزونو تانیماغا، سؤندورولموش‌ملی‌شعوری اویاتماغا، قـارانلیقلاردا مشعل آختاراراق-آزادلیق و مباره یوللارینی گنجلیگه نشان وئرمگه چالیشیر. بعضاً، اونا ائله‌گلیرکی، هرشئی: حیات، طبیعت حتا انسانلاربئله‌درین یوخویا دالمیش. دنیانین خیرینی-شرینی آتمیشلار:

گنجه‌نین قوینوندا وقارلی داغلار ،
سانکی ابدی بیر یوخویا باتمیش .
دره‌لر ، تپه‌لر ، مشه‌لر ، باغلار ،
دونیانین‌خیرینی-شرینی آتمیش .

باشقا بیر یئرده:

انسان حقینی ایتیره‌ن‌گوندن ،
باشی داشدان-داشا دگیر هر زمان .
سعادت جیرانی قاچیر اؤنوندن ،
سیلدیریم یوللاردا قالیر سرگردان .

* * *

آزیب اؤزلوگوندن ایتگین دوشنده ،
قورتکیمی ، اؤزونون قانینی ایچیر .
اؤزونو آختارير بیلمم نئره‌دن ؟ . . .
چالیلار ، تیکانلار آیاغین بیچیر .

چاشمیش، پولونو ایتیرمیش، مقدراتینی یابانچیلاراتاپشیریب، حقینه گؤزیوموش خلقه ، بابالارینین مردانه‌لیکلرینی اوزلرینه چکره‌ك،

ازل گوندن قهرمانلیق ،
مردانه‌لیك ، قوچاقلیق .
وطنیمین-ائللریمین ،
آنسانییلان یاناشیدیر .

* * *

دوغروداندا هر انسانلیق ،
فخری اولان سجیه‌لر ،
بو ائللرین-اوبالارین ،
ائکیز تای بیر قارداشیدیر .

داها صونرا:

هر دردین دواسین آختارماق گره‌ك .
نه چیخاریخلیب، زاریلداماقدان ؟
تلاشسیز قوللارین قوتی اوماز !
یول گئتمه‌سه چاتماز مقصده انسان .

* * *

سحری آختاران گئجه‌دن قورخماز .
آلیزام الیمه تلاش عصاسین ،
اگر گؤیدن-یئره قطران یاغسادا ،
اوزوب ، کئچه‌لییم ظلمت دریاسین !

گورولدوگوکیمی، شاعراؤزهدفینه چاتماق ایچون، هر چتینلیگه سینه گریر. حتا، جانیندان کئچمه گی‌ده لازیم بیلیر.

شاعر، «قاراجیق چوبان» داستانینین گیریش بحثینده، قارانلیق، دارظلماتداآوارا، سرگردان گزمه-گزه گلیب بیرایشیقلیغا چیخیر. بوردا توزه-توراق باسمیش بیرکتابخانادا، کهنه بیرکتاب اونسون نظرینی اؤزونه جلب ائدیر. اونو اوخودوقجا، شاعرین خیال

قوشوقاناد آچاراق، گؤیلره قالخیر. داغلار، دره‌لر آشاراق نهایت، گلیب اوغوزائللرینه چیخیر. دردلی شاعر، آوره‌گینی ائللرآتاسی «دده قورقودا» آچیر:

زماندیر بیزلره فلک‌گؤز اگیب .
پولاد اوزقیلینجلار قینیدا پاسلانیب .
شاهباز آیقیرلارین پئی‌یی کسیلیب .
جدالار اگیلیب ، کندیر اوفانیب .

* * *

اودالار تالانیب ، ائولر یخیلیب ،
مرد ایگیدلر ئولوب ، اوره‌ك داغلانیب .
حصارلار آلینیب ، اوردو باسیلیب ،
دوداقلار تیکیلیب ، قوللار باغلانیب .

* * *

آلتونلوبان ائولر تالانا گئدیب ،
ائوییه‌سی گئجه کوچه‌ده یاتیر .
بوز بالتاسی کیمی جومرد ایکیدلر ،
دیوارلار دیبینده پورتاغال ساتیر .

والا... اوره‌گینی درده سالان، هئچ‌کسه آچا بیلمه‌یـن سؤزلرینی بیر-بیر «ددهـ قورقود» ا دئیر. اوندان مـدد ایسته‌یر. او، دانیشدیقجا، ائلین-ائلجه بیلنی ماتـمات، حیرت ایچریسینده اونا باخیر. جوابیندا:

اوغول ! نیه مندن‌همت ایسته‌رسن ؟
تورپاق اسیرینین الینده نه وار ؟
هر عاشیقین بئش‌گون دورانی واردیر ،
هر عصرین ئوزونون بیر «قورقودو» وار .

باشقا بیر یئرده:

آتانین آدینی باتیران اوغول ،
آتانین یوردوندا قالماسا ائیی‌دیر .
ایگیددهـ‌ایگیدلیك ، ناموس ، عارگره‌ك !
ناموسسوز اوغوللار اولماسا ائیی‌دیر .

بئله‌لیکله، شاعر، هر فرد و یا ملتین‌ئوزونه متکی اولماغینی، ئوز ملی ناموس و شرفیندن اؤزو دفاع ائتمه‌لی اولدوغونو ایره‌لی سورور. بو بیر واقعیت‌دیر. اؤزگه‌لردن

کمك اومماق غلطدیر.

«بکیل اوغلو عمران» داستانینین باشلانغیچیندا، شاعرین خیال طرلانی یئنه جوشاراق، قانا د آچیر. او، وارلیغین-حیاتین سرئرینندن باش آچماغا، زمانی بیر قفسه اوخشاتماغا، حکمتله اللشه‌رك نهایت یئره ائنیر. واقعیتی ترنمه باشلایاراق ،

من گؤردگوم دونیادا ،
هر شئی آشکار ، آیدیندیر .
گونش واردر ، ایشیق وار .

* * *

انسانلار محکوم دگیل ،
چیچك آچیر ، بار وئریر .
حیاتیندان ذؤق آلیر .

* * *

انسانلیق وار ، دوستلوق وار .
سئوگی وار ، محبت وار-
من گؤردویوم‌دونیادا .

شاعر ئوزو ایچون بیر عالم یارادیب. اونون دونیاسیندا آزادلیق وار.سئوگی و محبت اوردا حکم سورور. انسانلار قایغیسیزدیر. آنجاق، او، بوشن حیاتی آزادلیغی ئوزو ایچون آختارمیر.

من تك ئوزوم دگیلم ،
خلقیمین ، ائللریمین
نبضی من ایلن وورور .

* * *

هر قلبیم چیرپینارکن ،
کؤگسومده بیر اوره‌ك یوخ ،
ملیون اوره‌ك چیرپینیر .

* * *

من اوکپه‌نگم‌کی ،
دونیادا حیات‌آدلی
شعله‌یه وورولموشام .

* * *

یانسامدا ، باکیم یوخدور ،
ازلدن بو سودادا ، .
یانماغا دوغولموشام !

او، بیرخلق شاعری‌اولاراق، وطنینی‌آزاد، خلقینی خوشبخت گورمك ایسته‌یردی. افسوس!... که آمانسیزاؤلوم‌اونو، آزادلیغین ایلك‌بهاریندا بیزدن‌آیردی. «سهند» «ساوالان»، «حیدربابا‌داغلارینین‌اتکلری‌لاله، یاسمنله دولدوغو، ککلیکلری‌قاقیلدادیغی، بلبلری جهجه باشلادیغی زمان؛ او بؤیوك انسانی، شعر و ادب شاهینینی بیزدن‌آیردی. قاینایب‌ـقالخان شعر بولاغینی قوروتدو.

آنجاق، او، ئولمه‌یب! آلوولاندیردیغی شعر و هنر مشعلی ایله ئوزوایچون بیر ابدیت یارادیب.

«شاعرین عالمی ئولمز ، اوناعالمده زوال یوخ !»

دئین بؤیوك شهریارین دئدیگی‌کیمیدیر. او، وطن و آزادلیق اوغروندا ایشیق سالاراق، شمع‌کیمی‌اریسه‌ده، خلقینین‌اوره‌گینده‌همیشه‌لیك‌یاشایاجاق، عاشیقلارین‌سازیندا، خاننده‌لرین نواسینده یاد ائدیله‌جکدیر.

«سهند»ـ«شهریارا» یازدیغی نامه‌سینده:

داغلاری قوپاراق، دره‌لر دولسون ،
کؤپوکلو چایلاری جالییاق دوزه ،
یاشارسین قوروموش‌کوللارین‌کؤکو ،
زمیلر گؤز ، گؤیه تیکمه‌سین بلکه .

* * *

«سهند» ده گل آچسین ، «حیدر بابا» دا ،
اوزرینده چادیر قورسون «شهریار» .
باخاق چیچکله‌نن یوردا ، شعر یازاق .
شاعرده بختیار ، شعرده بختیار .

دئیه، آرزولادیغی آزادلیق باغینین بارینی درمك اونا قسمت اولمادی. بو بیزیم ایچون یامان بیر نیسگیل، ساغالماز بیر یارا اولدو.

او، هله اون ایل بوندان قاباق یازدیغی شعره ئوز آرزو، و ایستکلرینی ترنم ائتمکله، ظلم، ستم سارایلارینین داغیلاجاغینا اینانیردی. آزادلیق جارچیسی‌کیمی، گله‌جکدن مژده وئره‌رك:

شاعریم ! سوزومو غربته سالما !
قولاق آس ، دنیادا گؤر بیر نه سسدیر .
باغریوی سیخماسین آتیلان توپلار ،
قیریلان زنجیردیر ، سینان قفسدیر . دئیر .

«سهند» ۱۳۵۸-نجی ایلده فروردین آینین ۲۱-نده گئجه ساعت ایکیده قلب‌خسته لیگیندن، ابدی اولاراق حیاته گؤز یومدو. اونون ئولوموخلقیمیز ایچون ملی بیرماتم، ادبیاتیمیز اوچون یئری دولماز بیر ایتگی اولدو.

گنجعلی صباحی

خواهش اولونور مجله‌میزین ۱۱-نجی صاین‌دا آشاقیداکی دوزه‌لیشلری آپارین

صحیفه	سطر	یالنیش	دوغرو
۵۹	۲۰	نصیب	نصب
۵۹	۲۲	لعب	تعب
۶۱	۲	حدیت	حدیث
۶۱	۱۰	مسندی	مسندینی
۶۱	۱۴	مقدی	مقصدی
۶۱	۱۷	اینین	ایلی‌نین
۶۱	۲۱	سلطان پیرولرین	سلطان ولدین
۶۱	۲۱	مین	متین
۶۱	۲۵	باولدوغوما	اولدوغونا
۶۱	۲۶	قروعاتینی	قروعاتینی
۶۲	۱۲	بوالهلی	بوالهی
۶۲	۱۶	ینی	ینی‌دن
۶۲	۱۷	وله	ولد
۶۲	۲۷	حلده	چلده
۶۳	۲۲	وصتحتی	وصتحتی
۶۴	۵	حلال‌الدین	جلال‌الدین
۶۵	۱۳	توشان	تودشان
۶۶	۵	نهانی	نرمانی
۶۶	۲۲	مجمرسی	مجموعه‌سی
۶۶	۲۷	شلدی	بیجری
۶۶	۳۰	یوقاندا	یوقاریدا

سهند آدلی بولود

سندن صوراق آلدیقجامن
خیأل‌آتینامیترکن
دویغو چاپار اولوب گئده‌ر
دویغولارا دالدیقجامن
ان علوی یوکسك‌لیکلره
چاتار اوللام، گؤروب سنی،
اؤلمز اولان ائل عاشیقی،
خالقینا، وورغون گئده‌نی،
گلیب اؤز اؤزومه، بیردن
گؤره‌رم کی، قلبیمده سن،
بودا، بیر سیر دیر آنجاق
کی، چیچکلر آچیلاندا
خوش عطیرلر ساچیلاندا
هر باهار
یولدان یئتیشنده
سنیله بیرگه گلیر
بیلیرم، داغلی سهند
بللیدیرحتی سنین،
جنت اعلاده دایانماز روحون
چونکی اؤز یوردونا، اؤز خالقینا،
چوخ وورغونودون.
ای سهند!
اولکریمیز نیه بس تئز یاتدین؟!

بیزی سن آغلا تدین
سن او پاك،
دویغولار ایله گئدیب
علوییته چاتدین-چاتدین
***
ایندی آنجاق.....
بیر ایل اؤتدی
بئله هرگون، هرآن
بیزلریله
گزیشیب سئیر ائدیسن،
روحوموزو، دویغوموزو
ای سهند!
گؤرکی، نئجه یازمالی واقتدیر؟!
چونکی داها
طالعین،دؤنوب سنه
دویغولارین یاساق دگیل،
گیلئیله‌مه-گیلئیله‌مه،
طالعینی.
***
چونکی داها
کئچمیشیندن،سؤز آچماغین،یاساق‌دگیل،
گله‌جکدن دانیشماغین،یاساق‌دگیل،
ائلیوین درین-درین،
دویغولارین، آغریلارین
شعر آدینا خلقه یئتیر!
آل قلمه معنا یوکون
یاز ائلینه بو سؤزلری
سؤیله ائلین بعضیلری
اویوب گئدیر
قایتار اونو معنا دولو سؤزلریله
دئی!

قاییت اول سن‌ده اؤزون!
هی آخینیب گئتمه، ساقین،
سؤیله اونا، بیرجه دایان
قونما بوقولدان، اوقولا
دؤن اؤزونه، بودوزیولا
***
یازکی، اویماسین، اویماسین،
یاد فئلینه، یاد سؤزونه
یاز باشا سال!
قایتار اونو
دوغما ائلیله، اؤزونه
***
دور اوره‌گی داغلی سهند!
داغلاریوین مرهمیدیر
بو آزادلیق، بو انقلاب
یاندی‌باغریم اولدوخراب...
آممماکی، حیف.....
فلك آدلی بو ناکیشی
اؤز ایشینی ترسه‌گؤره‌ر
سهرابیمی الدن آلار
هوش داواسین صونرا وئره‌ر
بیزگئدنده بو دونیادان
دئیلمه‌میش سؤز قالاجاق
آنا یوردا، دوغما ائله،
ایکی باخارگؤز قالاجاق
داغلی‌سهند سنین ده چوخ،
دئیلمه‌میش سؤزون قالیب
اپندیگرك تؤکولئیدی
قلمیندن،دورکیمی سؤز،
چون داها یوخدورتپه‌گؤز.
***

دور ای سهند! گلیب باهار
گلیدی، یاز
دور ائلیوه سن گئنه یاز!
***
دور ائلیندن آزانلارین
ائل ایتیریب
یاد لارایله آشانلارین
دوغرو یولون چاشانلارین
توت قولونو گئیر ائله؛
دوغما ائله، شیرین دیله
اؤزون دئیب سؤیله دیگین
«منیم الیمدن بوگلر»
سنی آی یازیق ائلداشیم
«کئچمیشینله ائدم تانیش»
«باش آوجا یاشاماق ایسته سن اگر»
«یاخ گؤر باباларین نئجه یاشارمیش»
یاخچی بیلیر دوغما ائلین
سنین الیندن بوگلر
باخ کی، بوگون ائل داشیمیز، قارداشیمیز
چوخو گئدیب ئوزگه یولا
چوخ اؤزونو باشقالارینا آرایان
یولو ایتمیش اؤزو آواره قالان،
کیمسه‌لری،
توت، اؤزینی، گؤستر اونا
دئی
بو اؤزون سن،
بو بابان!
***
چیگینله‌نیب معنا یوگون
آشیلماز زروه، آشماغین
یاساق دگیل، یاساق دگیل.

دوغما ائله شعر آدینا،
اینجی، تؤکوب، دور، قوشماغین،
یاساق دگیل، یاساق دگیل.
یئره‌ـگؤیه، سیغیشمایان،
ائل سؤزوموز یئرده قالیب
دؤرد یانیمیز
دانیشمامیش، دئیلمه‌میش،
یازیلمامیش، سؤزلر آلیب.
دور ای سهند!
سن بو ائله وورغونیدین
بیلکی ائلین سئویر سنی
«حمزة اوف»ا دئدیکلرین
او، دویدوغون، دوشوندوگون
سؤزلری‌کی، دئینمه‌دین
شعرلرین، تانریسی‌نین رسولونا
دئدیکلرین یادیمدادیر
سن آه چکیب
دئدین بئله
«دیلیم باغلی اولماسایدی»
اوره‌ك داغلی‌اولماسایدی
یازیم، یاساق اولماسایدی
وارلیغیمیله هر سؤزوم،
سازیم، یاساق اولماسایدی.
دوغما ائلی هارا یلاردیم
هایدی‌ـهایدی
ایگید« بابام‌کوروغلونون
قیرآتیلا»
«قارداش‌سنی قارشیلاردیم»
«قورقوت ده‌دم قوپوزوندا»
بویونو اوخشار، چالاردیم
آممانئدیم، دانیشدیغین،

دویغولارین، ایسته‌دیگین،
هر دئدیگین
اگر.....
اولدو
باغریم آغریلارلا دولدو
دینله سهند!
بونویقین ائله آنجاق،
مقصدینی توشلامیشیق،
حیله‌لره اویمامیشیق

تهران فروردین ۱۳۵۹ ح-م-(ساوالان)

ت‌ـپیرهاشمی

سهنددن بیر خاطره

اوگـون آیلیق ییغینجاقیمیز بیزده ایـدی، مجلس احساس دنیزینه چئوریلمیشدی، دوستلاردوپغورؤیالرینه دالمیشدیلار؛ سهندین‌احساسی هامودان آرتیق آشیب‌داشیردی.

ابراهیم پوریـن زخمه‌لری سازیـن تئللرینی دیللندیریردی، والهین سسی انسانی ملکوته آپاریردی.

سهند ابراهیم پوردان ایسته‌دی (ای وطنیم آذربایجان) مارشینی چالسین.

ابراهیم پورسازین تئللرینی تیتره دیب آهنگی فضایه یایدی؛ سهند مارشین‌شعرینی اوخوماغا باشلادی، باشقالاردا اونا قوشولدیلار:

ای وطنیم آذربایجان — ابدی اودلاردان نشان
آدلی‌ـسانلی کئچمیشین‌وار — سن بویوتدین قهرمانلار

* * *

قوجا شرقین چراغیسان — آزادلیغین بایراغیسان
تاریخ بویونجا یادگار — افتخارلی کئچمیشین‌وار
سن‌سن بیزه آنـا وطن — سن‌سن بیزه نعمت وئره‌ن
سن‌سن بیزه روح و روان — یاشاـیاشا آذربایجان

* * *

مارش بیتدی، سکـوت بیر آن مجلسه حکم سوردی، هره بیر یاندا یورغون‌کیمی اوتوروب، گاهدا ایکی‌ـایکی پیچیلدا شیردیلار.

منده سهندین یانیندا اوتوردوم فکریمده بیر مناسب مطلب دالیجاگزیردیم که‌سهند ایله او باره ده دانیشام... چوخدان فکریمی مشغول ائده‌ن بیر سورغو یادیما دوشدی،

اوسؤال بوایدی که‌سهند کتابین (چوبان حسن)ه تقدیم ائتمیشدی وچوبان‌حسنین‌توصیفینده بئله یازمیشدی:

«چاغیردیغیم قهرمانیمین‌تیپیك سجیه‌لرین جانلی وزمانیمیزه اویغون شکلده‌آنجاق سنین ایگیت سیماندا، اوتوروب‌ـدوروشونـدا، دوشونوب‌ـدانیشیغوندا تاپدیغیم ایچون بو پوئمانی سنه تقدیم ائدیرم.»

من فکر لشیردیم: بوکیمدیرکه سهند چاغیردیغی قهرمـانی‌نین سجیه‌لرینی اونون سیماسیندا تاپیر؟

سهندین چاغیردیغی قهرمان ان جوانمرد، ان عدالت‌پرور، ان شهامت و شجاعته مالك اولو بیر انساندیر.

مثلا بیریثرده سهند چاغیردیغی قهرمانین سجیه‌لرین بئله سایبر:

عصرلردن، عصرلره،
السیزلری تالامایان،
توپوردیگین یالامایان،
دیللرینه یالان گلمز،
حق یولوندان اوز چئویرمز،
ظلمکارا بویون اگمز،
دالیسینی دشمن گؤرمز،
دیشی اسلان، قوچ ایگیت‌لر،
بوتورپاقدا، بو دیاردا،
قافلان کیمی یوواسالمیش،
جیداسینی یئره چالمیش.

خلاصه سهندین قهرمانی‌اولماق، یا اونون قهرمانینا اوخشاماق‌آسان‌ایش‌دگیلدیر.

اوناگؤره سهنددن‌صوروشدوم چوبان‌حسن کیمدیرکه‌کتابینی اونا تقدیم‌ائدیب‌سن؟

مهربانجاگولومسه‌ییب دئدی: بیرگون گل‌بیزه من چوبان حسنی سنه تانیتدیریم.

بوگوروشدن سونرا سهندین سفرلری چوخالدی، اغلب مراغه‌ده ایدی، اوناگوره سهند ایله‌گؤروشلریمیز آز اولدی، آرادا بیرگؤروشنده ده دوره‌سی دولیدی، دانیشماغا او قدر سؤز اولوردی‌که من چوبان حسن‌حقینده دانیشا بیلمیردیم.

بیرگون روزنامه‌ده بیرشی‌گؤزومه چارپدی توجه‌سیز اوندان گئچدیم، امااضطراب روحیمی بؤرودی. یئنیدن قاییدیب روزنامه‌نین او یئرین اوخودوم یازمیشدی:

«سهند، شاعر ملی آذربایجان درگذشت.»

صون

غلامحسین بیگدلی

سهند اولرمی؟

دئیللر «سهند» اؤلوب، یالان سوز دور بو خبر
آدی ابدیته قووشان مگر اولر؟!
هئچ اؤلوم وار سوروشون سئوآل وئرین جهانا»
خلق یولوندا جانینی قربان وئرن انسانا؟!
«هئچ اؤلرمی سؤیله‌یین، سئوآل وئرین جهانا»
جانینی قربان وئرن عزیز آذربایجانا؟!
اؤلموشدور دئمك اولار سیزجه بئله انسانا
دوغما آنایوردو ایچون آلیشانا یانانا؟!
یوخ «سهند» اؤلمویبدیر، یاشایر آرامیزدا
ینه‌ده اودؤگوشور بیزیم اؤن سیرامیزدا...
اؤلوم الین قوروسون قیردین بئله بوداغی
قوشا دایانمیش ایدی اونونلا سهند داغی
دییار بو اؤلومدن سایسیزگنج‌لر قوجالدی
ائل-اوبانین ناله‌سی آسمانا اوجالدی
أونون و اختسیز اؤلومو اورگ‌لری داغلادی
داغ، داش، چؤل، دره، تبه یاماجلاردا آغلادی
سهند باشی آغاردی، ساوالان هارای سالدی
دنیز، مئشه، چای، چمن یامان پیس‌گونه قالدی
بنؤشه گؤی‌گئیندی یاسمن یاساباتدی
بو یاس بو ماتم اوگون کائناتی آغلاتدی...

ائشیتدیم اولان گونو بولودلار چاخناشمیشدی
اؤلنده گؤی کیشنه‌یب، اولدوزلار آغلاشمیشدی
او، دوغولدوغو گوندن شیمشك کیمی چاخمیشدی
وطن دشمنلرینی یاندیرمیشدی یاخمیشدی
اونون فکری، امالی هله‌ده الهام وئره‌ن
بیزی‌ده اؤزوکیمی اؤن جبهه‌یه گؤندرن
امل‌لری یاشاییر یاشیا جاقدیر هله
ابدی یاشایاجاق «بولود» عمل‌لری ایله
او «سازمین سؤزو» ایله یاتمیشلاری اویاتدی
حیف‌که، یاری یولدا اؤزو ابدی یاتدی...
بولودلارتك گورلایان یئنه‌ده گورلو یاجاق
اوگئتسه‌ده آمالی، اثرلری‌قالاجاق
«سهند» اولکر اولدوزو، دان اولدوزو ایدی شاعر
یاتمایب اولدوزوموز اورك‌لرده یاشاییر
شاعر ائل اوچون یاندی، او جبهه‌ده دایاندی
شاعره اؤلوم یوخدور دئمه اؤلوب آماندی
دئمه اؤلوبدور «سهند» دیری‌دیر یاشاییر او،
ینه ده ائل-اوبانین غم یوکون داشاییر او.
نه‌قدرکه، دنیاوار «سهند» ده قالاجا قدیر
سهند داغی ایله شاعر قوشایا شیاجا قدیر
ائل ایچینده بیر سؤز وار دوشوندورور او منی:-
«نئجه قبره قویارلار یاردردیندن اؤله‌نی»
نئجه قبره قویدولار گؤره سن شاعر سنی
خلق اودونایانانی، یورد دردیندن اؤله‌نی
نئجه قییدین ای فلك‌کفن بورودون اونا
اؤلوم هئچ یاراشاردی خلقین بؤیوك اوغلونا

ای سهند!

ای سهند اؤلمگیوه اینانمیرام،
اینانارسام یانارام، اریپب‌قورسانارام.
گؤرکی،منی یانانمیرام
دون گئجه گورلی هؤکورتیله ائشیتدیم، داغلار
اودلارین باغرینا باسمیش
چوخ اورکدن آغلار
او جاسسله بالادئیین‌مه‌له‌دی،
هریانی ناله سسی‌بورگه له‌دی
وا سهندیم دییه اود یوردو بوتون تیتره‌یه‌رك
چیگننی چوخ برك آتدی
سرسینیب بیرجه سوروشدوم کی، نه‌یر؟!
دئدی، یاندیم کی،سهندیم یاتدی
اولکریم تئز باتدی
اینانا بیلمیرم آنجاق
بونه دهشت، بونه یاس؟!
اینانیم‌سؤندی چیراق؟!
صمدیم چون بوغولاندا،یئنه وار ایدی سهند،
یاس دوتوب شهرهامی‌کند
گؤرگلیر باشه نه‌لر
وای منه، وای ائلیمه،
وای بونه دهشتلی خبر
اینانابیلمیرم آنجاق
اینانارسام یانارام

یاناراام جیز قاناراام
ائلیمه باخ‌کی، نئجه‌گوللر آچیب
قره قیش، قورخو،قاچیب
آی آمان صولمیاسان
شعرلرین‌گول آچاجاق
هر یئره عطرین ساچاجاق
بونو بیل شعر یوین هر یارپاغی
دوشمان بوغاجاق
هرکیچیك مصره‌عی دیوان دوغاجاق
من دئیردیم
قوزی اود یوردو بؤیوك وورغونووار،
بولودوم واردی سهندیم ائلیمین وورغونودیر.
سنی یوردوندا ائلین بیرجه یاناراداغ تانییر
چونکی یاندین ائلیوه، یوردیواسن
وای منه، وای ائلیمه‌گؤرنه آغیر غملی خبر
باشیما گلدی نه‌نلر

ح.م. (ساوالان) ۲۱ فروردین ۱۳۵۸

ستارخانین تفنگی

تبریزین قوینوندان چوخ ایگید چیخیب ،
آنجاق اوجالمامیش ستارخان کیمی .
تاریخین صفحه‌سین ورقله بیر-بیر ،
اوخی هر خطینی بیر داستان کیمی .
اوندا آی‌دا واردیر ، اولدوزدا واردیر ،
سینه‌سی نقشه‌لی آسمان کیمی .
یوخ ، دشمن دئمه‌سین : «اؤلوبدی سردار» ،
اونون کؤکسونده‌کی اوره‌ك بیزده دیر .
یاناشی دورمورسا بوگون بیزیمله ،
اونون گؤتور دوگی تفنگ بیزده دیر .

بالاش آذر اوغلی

تفسیرالبیان ترکی

بیزه گلن یازیلار

مقاله‌ای همراه نامه‌ی زیراز حضرت آیت‌اله عبداله مجتهدی مدرس حوزهٔ علمیه قم رسیده‌که عیناً درج میشود. ضمن تشکر از علاقه وتوجه ایشان باستحضار میرسانیم‌که در شماره‌های گذشته مجله وارلیق نیز از معاریف ومعارف اسلامی بخصوص آنچه بقلم و زبان آذربایجانی بوده درج شده است بعنوان مثال میتوان ازشرح حال و اشعار مرحوم مقدس اردبیلی و شمس تبریزی و مقاله‌ی تاثیر تمدن اسلام در پیدایش تمدن غرب نام برد. امیدواریم علاقه و توجه آیت اله مجتهدی بزبان و فرهنگ آذربایجان موجب توجه و علاقه‌ی بیشتر علمای آذربایجانی بمجله وارلیق گردد.

نامه و مقاله‌ای از حضرت آیت اله

عبداله مجتهدی از قم

بسمه تعالی

هیئت تحریریه محترم مجله وارلیق

بعد از سلام امیدوارم از ادبیات اسلامی آذربایجان نیز در مجله یادی بفرمائید . اگر مطالعه دقیق شود ادبیات آذربایجان بشدت تحت تاثیر اسلام بوده و باید این ارثیه حفظ و تعمیم و بنسل آینده تحویل شود. ضمناً ازکتب اسلامی که بزبان ترکی در ایران چاپ میشود در مجله‌تان یادی بکنید مثلا تفسیرالبیان مصمم مولی‌زاده شکوی و کنزالمصائب تمری گلزارحسینی ازطرف علمای آذربایجان در قم افست شده است. اینك مختصری در باره تفسیرالبیان نوشته و جهت چاپ در مجله محترم میفرستم.

والسلام علیکم و رحمة‌اله الاحقر عبداله مجتهدی ۵۸/۱۱/۲۶

بسمه تعالی

تفسیرالبیان ترکی یاکتاب البیان فی‌تفسیر القران، قرآن مجیدین آذربایجان تورك دیلینده ترجمه و تفسیری‌دیر. بوترجمه مرحوم شیخ‌الاسلام محمدحسن مولی شکوی‌نین اثری‌دیر، وآذربـایجانین گؤرکملی دینی و ادبی کتابلاریندان ساییلار. ایلك دفعه ۱۳۲۶ قمری‌ده‌قوزی(جنوبی)آذربایجاندا چاپ‌اولونموشدور. بوکتاب‌قران‌شریفی‌خلقین‌اؤزدیلینده یازیلاراق اوزامانـدا دوزگون دینین و اسلامین یاییلماسیناآذربایجاندا بؤیوك کمك‌ائدیب و ایراندادا تورك دیلی دانیشان خلقین طـرفیندن گنیش صورتده قارشیلاشمیشدی . حتی مرحوم‌شهیدی‌دن روایتدیرکه شیخ‌محمدخیابانی بوکتابین‌چاپینا مقدماتی فراهم‌ائتمیشدیر که شهادتی ایله بو مهم فریضه اسلامیه‌ده یـاددان چیخدی، تا اینکه انقلاب اسلامیدن صونرا بوکتاب‌آذربایجان‌علماسینین‌طرفیندن قم‌شهرینده‌یئنی دن طبعه یئتیشدی، و تبریزده صابری کتابخانه‌سیندن یاییلدی.

بوکتاب‌هم‌ترجمه هم‌تفسیردیر. تفسیرده معتبرتفسیرلر وفقه‌کتابلاری‌نین بعضی‌سی مثلا: مجمع‌البیان، صافی، فخررازی، قـاضی بیضاوی، جلالین ابی‌السعود مورد استفاده قرار توتوب موجز لیغینا رغماً معتبر بیر تفسیر ساییلابیلیر.

مترجم و مفسر بیرآیـدین اولاراق قران شریفی عموم مسلمانلارا یئتیرمك ایچون اوزمانین مرتجعلرینین فکرینه‌رغماً، که قرانین تورك دیلینده ترجمه و تفسیرینی انحراف بیلیردیلر،مصحف‌شریفی‌آذری تورکجه‌سینه چئوریب اؤزونه بوایشده یارویاورتاپمایاراق حتی طبعی وتصحیح‌ده اونون اؤزطرفیندن انجام تاپدی. مرحوم مترجم ومفسرین‌غرضی بومهم ایشدن ائله‌که اؤزوتفسیرین مقدمه‌سینده یازیر قرانی و اونون مفهومونی‌توده‌لر ایچینده‌یایماقدیر:«دین قردشلرینین حضور ینه‌کمال عجز و انکسار نه عرض ائدیرکه‌جمیع موعظه ونصیحتلرین اشرفی و قصه‌لرین افضلی‌کـلام‌اله شریفدر . امـا عرب لغتی ایله اولماغینا گؤره‌تورك قردشلر اونین ظاهرمعنی‌سینی درك ائتمکـدن عاجز، اونده یازیلان احکام دین واللهین باشقا فرمایشلرین مضمونیندن بیخبردرلر هر چند ظاهرآیه اوخونوراما معنی‌سی معلوم‌اولمور... بو سببه ایسته‌دیم هم‌دینلریمه خدمت ائتمك ایچون‌قرآن‌شریفی ترجمه ائـدم اونوع مختصر وآسان عبادتلر ایله‌که جزئی سوادی‌اولان مؤمن قردشلـر آسانلیقیله فهم ائده‌لر.»

آیه‌لرین ترجمه‌سی ایکی دیرناق (« ») آراسیندا یازیلیب، و تفسیرلر ایکی دیرناق ائشیگینده یازیلمیشدیر، نمونه:

سوره‌ابی‌لهب (۵) آیه در مکه‌ده نازل اولوب

بسم الله الرحمن الرحیم

۱ـ تبت یدا ابی لهب و تب. ۲ـ ما اغنی عنه ماله و ماکسب.

۳ـ سیصلی ناراً ذات لهب. ۴ـ و امراته حماله الحطب.

۵ـ فی‌جید ها حبل من مسد.

بیرگون‌حضرت‌پیغمبر صفا داغینا چیخوب سسلندی یا صباحاه: عرب‌آراسینداغریبه ایش اولان وقتده‌بوسوزی‌دئیردیلر و خلق جمع اولاردی حضرتین بو سؤزونی‌ائشیدیب خلق جمع اولدیلرحضرت‌بیوردی‌که‌اگرمن سیزه‌دئیم‌که بو داغین دالینده دشمن‌وارآخشام یا صباح سیزه حمله ائده جکدیرآیامنیم سؤزیمی‌ائشیدیب قبول ائدرسینیز یا نه دئدیلرلی حضرت بویوردی من اللهین پیغمبری‌یم سیزی قورخوزورم اللهین عذابیله اگراونا ایمان کتورمیه سینیز ابولهب دئدی (تبالك) ائله بیزی بو سؤزدن‌اؤتری جمع ائدوبسن پس بو سوره نازل اولدی:

۱ـ «سینسین ابـولهبین ایکی اللری» و خیردن اوزاق اولسون نئجه‌که کسیلمیش شخصین نفعدن الی چیخار یـا اینکه ابولهبین اللـری قطع اولسون او زمانکه پیغمبری سنگسار ائدردی اوحضرت خلقی‌الله‌طرفینه دعوت ائدن وقتده «و حال‌آنکه‌هلاك‌اولوبدر» دنیا وآخرت نعمتلریندن الی چیخوب اما اؤزی بیلمیور. ۲ـ «اونین مالی وکسب ائتدیگی دولتی» اللهنین عذابنی «اوندن دفع ائتمدی». ۳ـ «تیزلیك ایله یئتیشر او اوده‌که شعله و زبـانه صاحبی در». ۴ـ «و انونین عورتی» ام جمیل ابـو سفیانین باجیسی «اودون‌گؤتورندر»تیکان‌وداشی‌گؤتوروب جمع‌ائدوب‌حضرتین یولینه‌تؤکوردیکه اونین ایاغینا باتسون‌یا اینکه حضرتله خـلق آراسینده نماملق ائدردی و عداوت او دینی یاندیراردی نئجه نمامی اودون داشیانه تشبیه ائدرلر. ۵ ـ «اونین بو یئیندا خرما لیغیندان‌ایپ واردر» اودون داشیماغایا اینکه قیامتده بوینونه زنجیر اورولار یتمیش‌ذراع اوزونلیغینده.

-(بایرامیز مبارك)-

گئدوب قیش موسمی بایرام یئتیشدی — کوگل ایستر گزه باغ و چمنده
یازین آیدین هواسی خوش نسیمی — دیریلدر انسانین روحون‌گزنده

* * *

امر وعده یئلی باشلار یاغیشلار — طبیعت گؤسته‌رر بیر آیـری سیما
اوچاندا دسته دسته‌گؤگـده قوشلار — دییه‌ر انسان، اویان غفلتده یاتما!

* * *

بهارین عطرین‌آل‌سن‌ده جوانلاش، — باخ، هریان‌گؤگ چمن‌الوان چیچکلر،
آزادلیق‌فصلی، آزادلیق بهاری، — اورك شاد اول ثمر وئردی دیلکلر.

* * *

ائلیم، ایللربویی‌شأنون‌اوجالسون! — ظفرتاپسین وطن-اؤلکم‌صاغ‌اولسون!
بو ملی بایرامیز اولسون مبارك! — داماغوزچاغ،اوزوز دائم‌آغ‌اولسون!

حوت ۱۳۵۸ ضلامحسین آب‌نار

عالم‌قوجالیر

«قوجالیرکن‌کیشی‌عالم ده اونونلا قوجالیر»
کئچر عمری‌کیشینین درد-غمی آرتیر اوجالیر.
دوشور الدن عصاسی یئل بوکولور قد اگیلیر
دویمایبر دونیا مالیندان قوجا قورد تك آجالیر.
بودنی دونیایا باخ یوخسول-و-وارلی طانیماز
خلقین عمرون توکه‌دیر چرخ فلك دن باج آلیر.
بو قوجا دونیانین اویما یاراماز ایشلرینه
صیندیریر جام جمی عاد و ثموددان تاج آلیر.
هر یئره قویسان آیاق‌گؤزدی (گؤزدور) قولاخ، قاش‌دی قاباق،
اؤلدورور هاممینی. یارب عجب عالم قوجالیر!

سیدهدایت‌اله نورآذر

کتابچیلاردا

آذربایجان ادبیات تاریخینه بیر باخیشـ بیرینجی جلد، یازان: دوکتور جوادهیئت نوروزبایرام عرفه‌سینده چاپدان‌چیخدی. بوکتاب‌اوخوجویی ایلك‌چاغلاردان عصریمیزین باشینا قدر ائلیمیزین بؤیوك شاعر و یازیچیلاری ایله تانیش ائدیر. کتاب بیرعمومی مقدمه ایله باشلایير بیر ده تورکجه و فارسجا اولاراق.

دیلیمیزین تاریخینه قیصا بیرباخیش عنوانی‌آلتیندا لزوملی معلوماتی احتوا ائدیر. اثر ۱۹۰ صحیفه‌دیر و صون صحیفه‌سی الفبا صیراسی‌ایله چتین‌کلمه‌لرین ایضاح ومعناسینا مخصوصدور.

(حیات فاجعه لریندن) آدلی بیرکتاب ـ یازان: گنجعلی صباحی، خبرآلدیغیمیزا گؤره بو حکایه‌لر مجموعه‌سی یاخیندا چاپ‌دان چیخاجاقدیر. صباحی‌نی بیزیم‌اوخوجولار تانیرلار و اونون اولکی حکایه‌لری **«قارتال»** گؤردوگی تقدیر و قبولا لایقدیر.

کتابچیلاردا

«می‌خواهم ترکی آذربایجانی یاد بگیرم»

بورادا. گؤزوموزه ایلیشه‌ن بیرکیچیك درس‌کتابیندان سئوینجله بحث ائده جگیز. بیزیم ان چوخ محتاج اولدوغوموز نشریات‌دا بوقبیلدن‌در. ظلمت دؤرینده بیزی‌الفباسیز و سوادسیز بیراخانلار: بیزیم اؤز دیلیمزده سوادسیز اولدوغوموزی باشیمیزا وورماق گستاخلیغینی‌دا چکینمه‌دن گؤسترديلر. باش وظیفه‌میزدیلیمزی تئز وگؤزل اؤگرنمك، بیرـبیریمیزله بو دیلده یازماقدیر (بو ایل تبریکلرینیزی آنا دیلینده یازماغی هئچ دوشونـدونوزمی؟). دیلیمیزده یازماق و اوخوماق بعضی‌لری ایچون گئنه چتین گلیرسه

موجود درس‌کتاب‌لاریندان فایدالانماقدا یوبانمامالی‌ییق. اؤگره‌نمه‌لی‌ییك، اؤگره‌تمه لی‌ییك!... باهانا تاپماق‌داگئت‌ـ گئده داهاچتین‌لشیر. هله ایندی تازا بیرکتاب‌داکؤمه‌گه گلدی: «می‌خواهم ترکی آذربایجانی‌یاد بگیرم» یا خود «آذری تورکجه‌سی ئوگرنیرم» (بیزیم رسم‌الخطه ایله: آذری‌تورکجه اؤگره‌نیرم). بوکتاب[1] اؤزونه خاص مه‌تودلااوچ

۱ـ تألیف آقای عباس اشراقی، چاپ اول، انتشارات شمس، تبریز، پاییز۵۸ قیمت ۱۰۰ ریال ۹۳ صحیفه.

بؤلگوده تورکجه‌میزی علی‌الخصوص‌یاشلیلار ایچون‌ـ سرعتله اؤگره‌تمکده‌در. بیرینجی قسمت‌ده چوخ لزوملی تورکجه‌کلمه‌لر ۹۰ تصویر و صحیفه‌لرین آلتینداکی فارسجا ترجمه‌لرین یاردیمی ایله تفهیم ائدیلیر.

بوقسمتین‌قالان‌طرفیندن اوخوجی۱۸درسده(۱۶ـنجی درسدن ۳۳ـنجی‌درسه‌قدر) گؤزل بیر اسلوب‌لا یازیلمیش‌پارچالارلاقارشیلاشیر. کتابین‌ایکینجی بؤلگوسونده‌مکالمه‌لر واردیر. اوچونجی‌و صون قسمتده‌ایسه‌ییغجام و آنلاشیر بیر دیل بیلگیسی (دستور زبان) اجمالی گتیریلمیشدیر.

کتابین خصوصیتلریندن بیری، (عرب وفارسجا) «دخیل»کلمه‌لری تلفظ ائدیلدیگی کیمی یازماسی‌در:

کیتاب (درس ۱۱)، ثوریا (درس ۱۲)، حامام، هاوا،کاغید(درس ۱۴)، مئهربان (درس ۱۵)، باخچا (درس ۱۸)، موسابیقه (درس ۲۰)، اوفوق (درس ۲۷)، پیقمبر، صاحیب، ظولم، خالق (درس ۳۲)، صیفر(صفحه ۴۶)،کیرا (صفحه ۴۷)، رسیت (صفحه ۴۹)، ساعات، باهار (صحیفه ۵۲)، سالام (صحیفه ۹۱)کیمی.

لکن «غرور» و «طغیان» (درس ۳۲) «غورور» و «طوغیان» شکلینه‌گیرمه‌میشدر. بیزیم‌بوباره‌ده تعقیب‌ائتدیگیمیز اصول‌داهامعتدل‌دیر؛ نئجه‌که‌مثلاکیتاب، دگیل«کتاب»، مئهربان، دگیل «مهربان» یازدیغیمیزحالدا «ساعات»، «هاوا»، «باهار» و «گول»ی قبول ائدیریك؛ بونا مقابل «موسابیقه» و «پیقمبر» هئچ عادت ائتمه دیگیمزشکیللردیر.

آذری تورکجه‌کلمه‌لرین یازیلیشیندادا دقتی‌چکن‌بیرپارانقطه‌لروار. بعضی‌سؤزلرین مختلف‌شکیللرده‌گلدیگینی گؤروروك.

مثلا: قاشدیق‌ـدویدیم‌ـ(درس ۱۸) و قاچماق‌ـدویدن‌ـ(صحیفه ۶۳ ده). و یا خود ایچین‌ـبرای‌ـ(درس: ۱۹) و اوچون‌ـبرای‌ـ(صحیفه ۶۶ دا). صحیفه ۴۴ ده «چوق ساق اولوز‌ـاولونوز» و صحیفه ۴۹ دا «چوخ ساغ اولون» یازیلمیشدیر؛ «چوخ» و «ساغ» کلمه‌لری ترجیح ائدیلمه‌لیدر؛ البته عنعنه و تاریخی سببلری وبعضی املاء قاعدالارینا گؤره «صاغ» دا یازیلابیلیر.

اروپائی دخیل‌کلمه‌لر ایسه بیرنئچه سؤزدن عبارتدیر:

دؤکتور (درس ۱۹) هوتئل (صحیفه ۴۷) و بیلیط (صحیفه ۴۹).

ایلك کلمه حقینده ایکی املاء شکلی ممکندر: عربلرین یازدیغی کیمی «دکتور» و یا خود عرب خطی رایج اولدوغی آذربایجان‌دا، قدیملرده کی جاری قاعده اوزره «دوقتور». «دکتر» شکلینه یاخینلیغی اوزوندن، «دکتور» دن دیلیمیزه

اویغون املاسی «دوکتور» مناسب گؤرونورسه‌ده قدیم املاء شکلینین‌ده لهینده‌دلیللر موجود دور.

«بیلیت»ین ایسه، «ط» حرفینین اکثراً قالین مصوتلرله گلدیگیندن، «بیلیط»شکلینه ترجیحی‌وار. اوروپایی کلمه‌لرین کسره‌لرینین فتحه کیمی معامله گؤرمه‌سی اسکیدن قبول ائدیلمیش‌بیرقاعده‌در، بوناگؤره فرانسزجادا «ه» نین‌ده تلفظه‌ایدیلمه‌دیگی جهتله‌تورکجه‌ده «اوتل» یازیلیردی، کلمه‌نین عربجه شکلی «اوتیل» دیر؛ بوآرادا بیز «هوتل» املاسینی مرجح گؤرمکده‌ییك.

مؤلف، آذری‌تورکجه سؤزلرین صونوندا کی«د»لری رایج تلفظه تابع اولاراق«ت» یازماقدادر: سوت (درس۱۶)، موسابیقه‌نی اوتموشدو (درس ۲۰)، بولوتسوز گئجه(درس ۲۹)، آرموت (صحیفه ۵۰). ایندی شمال آذربایجاندا فونه‌تیك الفبا ایشله دیلمه‌سینه رغماً بوجورکلمه‌لرین اصل‌شکیللری ترجیح ائدیلیر.

سود، بولود، آرمود. البته تورکیه‌ده توتولان‌یول بونون تام عکسینه‌دیر. بونوع کلمه‌لری‌تك‌ومستقل حاللرینداً «سرت» صامتلرله یازیرلاروآنجاق تعریف حالینداًاونلاری «یوموشاق» صامتلرله گؤستریرلر.

بیر نئچه‌کیچیك نقطه‌یه ده اشارت ائتمك لازیمدیر: «بیر **قاش** قارپیز»ین (صحیفه ۵۱)، ادبی دیلده «بیر **قاچ** قارپیز»، «قوهون» دن (صحیفه ۵۰)، «قووون» یا خود «قاوون»، «آغشام»ین(صحیفه۵۲)، «آخشام»، «سنده‌نین»ـ«ده»بورادا «**هم**» معناسیناـ (درس ۱۶) «سن ده»، «ئویرنیرم» (کتابین‌آدینداً) و «اؤیره‌نیرم»ین (درس ۲۲ ده)، «اؤگره‌نیرم»، «آلن»ین (صحیفه ۴۸) «آلین»، «چیین»ین (صحیفه ۴۸) «چیگین»[۲]،

۲ـ بورادا «گ» یئرینه «ی» یازیلماسیندا اصرارواریسا، اولماسا، آسان اوخونماسی ایچون «**چی‌یین**» شکلی داها اویغون اولار.

یازیلماسی داها مقبولدور. بورادا (صحیفه ۶۵ ده‌کئچن) «یانقین»ین دا «یانغین» شکلی داها یاخشیدیر.

حرفلرین اتصالی (یاپیشماسی) باره‌ده ده بونی ذکر ائتمکده فایداوار: تورکجه‌ده شکیلچیلر(أکلر یا پسوندلر)ین دال‌ـدالاگلمه‌سی، دیلین ایجابیدیر؛ بوناگؤره اوخوناقلی اولماسی ایچون حرفلری‌ـبخصوص اوزونجاکلمه‌لرده‌ـآییرماغیمیر مناسب اولار.

مثلا: گلممك، گئتممیشم (صحیفه ۸۸)، گئتملییم، گئتملیسن، گئتمللییك، گئتملیسینیر

(صحیفه ۷۶)، گؤرممیش آدام (صحیفه ۹۰) یئرینه، صبرا ایله: گلمه‌مك، گئتمه‌میشم، گئتمه‌لی‌یم، گئتمه‌لی‌سن، گئتمه‌لی‌یك، گئتمه‌لی‌سینیز، گؤرمه‌میش آدام‌شکیللری‌داها آساندیر.

آقای عباس اشراقی‌نین بو اثری اوستونده، اهمیت ودگه‌رینه نظرآمفصلادوردوق.

مؤلف، اثرینی بؤیوك بیر ذؤق‌لا حاضر لامیشدیر.

کیچیك کیچیك پارچالار، تازه دیل اؤگره ننلرین باشا دوشه جکلری قدر ساده اولمالارینا رغماً گؤزل، آهنگلی و دویغولودور. مثلا ۲۷ ـ نجی درس اوخوجویا بیر شعرانطباعینی وئریر؛ و دنیزده آچیلان سحرین جاذب بیرتابلو سونی گؤزلر اؤنونه‌سریر.

بو کتاب‌خلقیمیزه‌ودیلیمیزی سئونلره گؤزل بیرنوروز هدیه‌سی‌دیر.

ح‌ـن

آقای عباس مهیارین ، یازدیغی (تورقانلی عاشیق عباس) آدیندا و آقای رحیم جادنیکونون یازدیغی (قلبی‌مین‌سسی) آدلی بیر منظوم مقاله اردیبهشت صابی‌میزدا چیخاجاقدر.

«تبریز» شعرینده کئچن بعضی سؤزلرین معناسی

صحیفه ۳ مصرع ۱۴ ده سوسلنمیش-بزه نمیش
» » ۱۶ ده اؤگونه‌رك-افتخار ائده‌رك
» » ۱۶ ده سؤی کنمیش-تکیه وئرمیش
» » ۱۸ ده کؤگسوم-سینه‌م
» ۵ » ۳۰ ده پارلادی-پاریلدادی
» » ۵۴ ده تهلکه-خطر
» » ۵۹ ده یوکسلدی-اوجالدی
» ۵ » ۶۵ ده زنگین-وارلی غنی
» . » ۷۱ ده کتابلیق-کتابخانه
» » ۸۰ ده اینجی-مروارید
» » ۸۷ ده اولو-بؤیوك عظمتلی
» » ۸۹ ده بیلیك-علم
» » ۸۹ ده استون-اعلی
» ۷ » ۹۴ ده یورومه‌سی-یوروشی
» » ۹۵ ده سورگون-تبعید
» ۸ » ۱۳۲ ده آرتیق یئته‌ر-آرتیق کافیدیر
» ۹ » ۱۶۹ عصریمیزین عرفه‌سینده-عصریمیزدن بیرآز قاباق
» » ۱۷۱ ده صیغماز-یئرلشمه‌ین
» » ۱۷۹ ده ساردی-ساریدی دولادی
» ۱۰ » ۱۸۵ ده اوغروندا-یولوندا خاطرینه
» ۱۱ » حریطه-نقشه.

توجه

۱- خواستاران اشتراك می‌توانند مبلغ آبونمان سالیانه (۸۰۰ ریال) را ازنزدیکترین شعبه هریك از بانکها بحساب شماره ۲۱۶۳ بانك ملی ایران (شعبه داریوش خیابان بهار) واریز نمایند و رسید آنرا بضمیمهٔ نشانی خودبآدرس مجله (خیابان مصدق-کوچه بیدی-شماره ۱۷ - تهران) ارسال فرمایند.

۲- شماره‌های گذشته مجلهٔ وارلق را وهمچنین مجموعه شماره‌های سال اول رایه صورت یك جلد کتاب می‌توانید ازکتابفروشی‌های مقابل دانشگاه تهران تهیه نمائید.

